

**O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI AWIL HA`M SUW XOJALIG`I
MINISTRLOGI**

TASHKENT MA`MLEKETLIK AGRAR UNIVERSITETI

NO`KIS FILIALI

«AWIL XOJALIG`INDA MENEDJMENT, EKONOMIKA HA`M

BUXGALTERIYA ESABI» KAFEDRASI

**BAKALAVRIAT 5340900-BUXGALTERIYA ESABI HA`M AUDIT
BAG`DARI 4-KURS STUDENTI**

Dalibaev Aydos Azatovichtin`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMISI

**Tema: O`ndiris qa`rejetleri esabi ha`m na`tiyjeliligi analizi. (Shimbay
rayoni «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`i misalinda)**

Basshi:

«Awil xojalig`inda menedjment,
ekonomika ha`m buxgalteriya esabi»
kafedراس baslig`i, e.i.k.

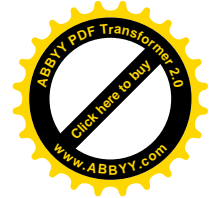
A. Shamshetov

«Jumis ko`rip shig`ildi ha`m qorg`awg`a jiberildi»

«Awil xojalig`inda menedjment,
ekonomika ha`m buxgalteriya esabi»
kafedراس baslig`i w.w.a.
dotsent R.Tleubergenov
2016 jil «___» _____

Awil xojalig`inda menedjment ha`m
zootexniya fakulteti dekani,
dotsent R.Jumashev
2016 jil «___» _____

No`kis-2016 jil.



MAZMUNI

KIRISIW	3
I-BAP. BUXGALTERIYA ESABININ` TEORIYALIQT TIYKARLARI HA`M O`NDIRIS QA`REJETLERI ESABI	6
1.1. «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` sho`lkemlestirishilik - ekonomikaliq minezlemesi	6
1.2. Bazar ekonomikasinda fermer xojaliqlarindag`i buxgalteriya esabinin` o`zgeshelikleri	20
1.3. Uliwma o`ndirislik qa`rejetlerdin` ha`m o`ndiristegi brak o`nimlerdin` esabi	28
II-BAP. O`NDIRIS QA`REJETLERI ANALIZI HA`M ONI NA`TIYJELILIGI ASIRIW JOLLARI	37
2.1. O`ndirislik qa`rejetlerdi analizlew din` waziypalari ha`m materialliq qa`rejetlerdi analizlew	37
2.2. Islep shig`ariw qa`rejetlerinin` analizlewde audittin` a`hmiyeti, normativ tiykarlari	43
2.3. Bazar ekonomikasi sha`rayatinda o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin kemeyittirid in` a`hmiyeti	50
JUWMAQLAW HA`M USINISLAR	55
PAYDALANILG`AN A`DEBIYA`TLAR DIZIMI	58



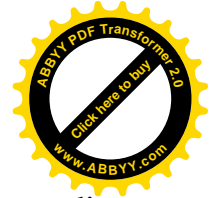
KIRISIW

Temanin` aktualig`i. O`zbekistan Respublikasinin` g`a`rezsizlik jillarinda ekonomikaliq reformalardi o`tkizip atirg`an waqitta xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerdin` esap-kitabin esapqa alip ha`m analizlep baratug`in buxgalteriya esabinda da bir qansha o`zgerisler bolip atir. Ma`mleketimizdegi bazar ekonomikasini erkinlestiriw sha`rayatinda xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerinin` o`nimlerdi o`ndiriw ha`m satiwda xojaliqtin` finansliq jag`dayina ta`sirin bahaliw, to`lew uqiylilig`in ha`m isenimliligini ob`ektiv bahalaw za`ru`rligi menen bir qatarda usi o`nimlerdi o`ndiriw ha`m satiw menen baylanisli bolg`an qa`rejetlerdin` buxgalteriya esabin ha`m auditin ju`rgiziwdi ob`ektiv bahalaw za`ru`r bolip qaldi. Ekonomikaliq sub`ektlerge o`nimler satilatug`in bazardi, o`nimlerdi jetkizip beriwshilerdi ha`m kesip alip islewshilerdi tan`lawda, finanslastiriw dereklerin izlewde toliq xojaliq erkinliginin` beriliwi olardin` tu`rli sho`lkemler menen esaplasiwg`a ayriqsha itibar beriwge ma`jbu`r etpekte.

Bunday sha`rayatta ba`seke ortalig`inda rawajlanip atirg`an sho`lkemnin` finansliq turaqlilig`in saqlap turiw qariydarlardan qarjilardin` o`z waqtinda tu`siniwine ha`m o`zining` qisqasha mu`ddetli to`lemleri boyinsha minnetlemelerin qa`wipsiz keshiktiriw imkaniyatlarina baylanisli. Islep shig`ariw protsessini esapqa aliw ha`m islep shig`ariw bag`darinin` orinlaniwi analizinin` dinamikasini ha`m du`zilisi ko`pshilik ta`repten esap-finans operatsiyalarinin` sapasi ag`imindag`i monitoringti o`tkiziw ha`m to`lew ta`rtibinin` orinlaniwin qadag`alaw menen baylanisli.

Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde o`ndiris qa`rejetleri esabi ha`m na`tiyjeliligi analizini jetilistiriw mashqalasi Respublikamizda awil xojaliq tovarini islep shig`ariwshi fermer xojaliqlarinda salmaqli orindi iyelep turg`an sha`rayatta to`mendegiler menen aktual esaplanadi:

- bazar ekonomikasi nizamlarina tiykarlanip mu`liklerdi ma`mleket menshiginen shig`ariw za`ru`rligini kelip shig`iwi;



- ka`rxanalardın, sho`lkemlerdin` o`zin-o`zi qarji menen ta`miyinlew arqali xizmet islewi;

- xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde xojaliq xizmetlerin ken`eytiriw ha`m rawajlandiriw da`wirinde qosimsha qarjilarg`a bolg`an za`ru`rliklerdin` kelip shig`iwi.

Sonida, ayriqsha atap o`tiwimiz kerek, bizin` ma`mleketimizde buxgalteriya esabinin` potentsial bag`darlari imka`niyatlarinan jeterli da`rejede toliq paydalanip atirg`an joq. Bunin` u`stine, buxgalteriya esaplasiwlarinin` ayirim elementleri bir-birine qarama-qarsi bolmawi ushin belgilengen bag`darda a`mel etpekte.

Ma`mleketimizde ilimiy ta`repten tiykarlang`an buxgalteriya esabi sistemasin jetilistiriwdin` za`ru`r sha`rti ja`ha`n ilimi jetiskenlikleri ha`m bazar ekonomikasi rawajlang`an alding`i ma`mleketlerdin` ta`jiriybelerinen kelip shig`ip, sonday-aq, O`zbekistannin` ekonomikalig o`zgesheliklerin esapqa alg`an halda o`nimlerdi o`ndiriw ha`m satiwda jumsalatug`in qa`rejetler sistemasinin` mazmuni ha`m ha`zirgi zaman printsiplerin islep shig`iwdan ibarat.

Temanin` u`yrenenlik da`rejesi. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde o`nimlerdi o`ndiriw ha`m satiw operatsiyalarin jetilistiriwde qa`rejetler salmag`in pa`seyittiriw tuwrisindag`i ilimiy-a`meliy izertlewlér uzaq jillar dawaminda alip barilg`anlig`i biz aldimizg`a qoyg`an mashqala qanshama aktual ekenliginen guwaliq bermekte.

Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` maqset ha`m waziypalari. Ekonomikalig erkinlestiriw sha`rayatinda o`ndiris qa`rejetleri esabi ha`m na`tiyjeliligi analizi jetilistiriw jollarin aniqlaw, kemshiliklerdi izlep tabiw. Olardi saplastiriw ja`ne de ha`zirgi zaman talaplari tiykarinda xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerinde o`nimlerdi o`ndiriw qa`rejetleri esabin jetilistirip bariw ha`m onin` analizin ju`rgiziw boyinsha usinislardi beriw basli maqset esaplandi.

Qoyilg`an maqsetke erisiw ushin to`mendegi **waziypalar** a`melge asirildi:

-jumsalg`an qa`rejetler boyinsha operatsiyalarinin` ekonomikalig mazmuni ha`m waziypalari haqqinda shet ellik ha`m O`zbekistan alimlarinin` teoriyalig ha`m a`meliyatlig ko`z qaraslari analizlendi:



-o`nimlerdi islep shig`ariw, olardi saqlaw, satiw qa`rejetleri esabin ju`rgiziw ha`m basqa ko`rsetkishler boyinsha baqlaw ha`m olardin` na`tijeleri analizlendi.

- xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` xizmeti da`wirinde ka`rxana ta`repinen jumsalga`n qa`rejetlerdin` maqsetli jumsaliwi ha`m u`nemleniwi boyinsha qadag`alap bariwda auditorliq tekseriwdi o`tkiziw usillari tiykarlanip beriledi.

Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` **metodikaliq ha`m teoriyaliq** tiykari bolip tariyxii ha`m de ha`zirgi zaman ekanomikaliq ha`m huqiiy a`debiyatlarda bayan etilgen ha`m tiykarlap berilgen buxgalteriya esabina tiyisli tiykarg`i kontseptsiiyalar ha`m de printsipler, ma`mleket organlarinin` da`stu`riy ja`ne boljaw ko`rsetpeleri, O`zbekistan Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov miynetleri ja`ne hu`kimettin` direktivaliq, normativlik hu`jjetleri xizmet qildi. Qaraqalpaqstan Respublikasi Makroekonomika Ministrligi, Statistika basqarmasi, Qaraqalpaqstan Respublikasi Finans Ministrliginin` mag`liwmatlar, ekonomist alimlari, xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` esabat mag`liwmatlari ha`m basqa hu`jjetleri, ilimiy a`debiyatlarda ha`m g`alaba xabarlandiriw qurallarında jariyalang`an materiallar, avtordin` o`zinin` esaplawlari usi ilimiy izertlewlerdin` informatsiya bazasi bolip xizmet qildi.

Izertlew obekti. Bul pitkeriw qa`nigelik jumisinin` izertlew obekti bolip Qaraqalpaqstan Respublikasi Shimbay rayoni «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`i bolip esaplanadi. Bul jumisti orinlawda Shimbay rayoni «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`i misallari pitkeriw qa`nigelik jumisinin` toliq izertlew obekti bolip xizmet etti.

Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` jaziliwında Buxgalteriya esabi haqqindag`i Nizam, Buxgalteriya esabinin` milliy standartlari, Prezident pa`rmanlari, Ministrlar Kabinetinin` qararlari, ekonomikaliq, buxgalteriya esabi, ekonomikaliq analiz ha`m audit pa`nleri boyinsha a`debiyatlardan, buxgalteriyaliq esabat boyinsha formalardan, jurnal materiallarin` ha`m Shimbay rayoni «A`mirbay Aydos» fermer 2014-20015 jillardag`i esabat mag`liwmatlarin`an paydalanildi.



I-BAP. BUXGALTERIYA ESABININ TEORIYA LIQ TIYKARLARI HA`M O`NDIRIS QA`REJETLERI ESABI

1.1. «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` sho`lkemlestirivshilik- ekonomikaliq minezlemesi

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`i Shimbay rayonida joylasqan bolip diyqanshiliqqa qa`nigelesken.

Fermer xojalig`inin` jilliq finansliq ha`m statistikaliq esabtlarin analiz qiliw arqali onin` finans-xojaliq xizmetine baha berildi.

1.1-keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` buxgalteriya balansi aktiv statyalarinin` analizi

Qarjilarinin` qurami	2014 jil		2015 jil		O`zgerisi (+, -)		
	Summa, min` swm	Salm ag`i, %	Summa min` swm	Salm ag`i, %	Summa, min` swm	Salma g`i, %	2015 jil 2014 jilg`a salistirma li o`siwi, %
1. Uzaq mu`ddetli aktivler	1691,7	28,91	1691,7	10,90	-	-18,01	-
2. Ag`imdag`i aktivler	4160,5	71,09	13829,6	89,10	9669,1	18,01	232,40
Sonin` ishinde:							
2.1 Tovar- materialliq rezervler	1795,4	30,68	10053,5	64,77	8258,1	34,09	459,96
2.2. Debitorlar	1117,6	19,10	3740	24,10	2622,4	5,00	234,65
2.3 Pul qarjilari	1247,5	21,32	36	0,23	-1211,5	-21,08	-97,11
Balans aktivinin` ja`mi	5852,2	100	15521,3	100	9669,1	X	165,22

1.1-kestede fermer xojalig`i buxgalteriya balansi aktiv statyalari analiz qiling`an. Keste mag`liwmatlarin analiz qilatug`in bolsaq, fermer xojalig`inin` uzaq mu`ddetli aktivleri 2014 jilda 1 961,7 min` swmdi qurag`an ha`mde onin` balans aktivindegi u`lesi 28,91 % ke ten`. 2015 jilda uzaq mu`ddetli aktivlerdin` summasinda o`zgeris ju`z bermegen, lekin onin` balans aktivindegi u`lesi 2014 jilg`a salistirmali 18,01 % ke kemeygen halda 10,9 % ti qurag`an.



Fermer xojalig`inin` ag`imdag`i aktivleri 2014 jilda 4 160,5 min` swmdi, onin` balans aktivindegi u`lesi 71,09 % ti qurag`an. 2015 jilda ag`imdag`i aktivleri 2014 jilg`a salistirmali 9 669,1 min` swmg`a yamasa 232,4 % ke asqan halda 13 829,6 min` swmdi qurag`an. Sog`an say ra`wishte balans aktivindegi u`lesi da 2014 jilg`a salistirmali 18,01 % ke asqan halda 89,1 % ti qurag`an. Ag`imdag`i aktivler quramin analiz qilaturg`in bolsaq, onin` tiykarg`i bo`limin tovar-materialliq rezervleri (TMZ) quraydi. TMRlerdin` quni 2014 jilda 175,4 min` swmdi, balans aktivindegi u`lesi 30,68 % ti qurag`an. 2015 jilda TMRler quni 2014 jilg`a salistirmali 8258,1 min` swmg`a yamasa 459,96 % ke asqan halda 10 053,5 min` swmdi qurag`an. Sog`an say ra`wishte TMR lerdin` balans aktivindegi u`lesi 34,09 % ke asqan halda 64,77 % ke ten`lesken. Ag`imdag`i aktivler quramindag`i debitorlar quraminda da 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali ko`beyiw ju`z bergin. Yag`niy debitor qarizlari mug`dari 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 2 622,4 min` swmg`a yamasa 234,65 % ke asqan ha`mde 3 740,0 min` swmdi qurag`an. Onin` balans aktivindegi u`lesi de sog`an say ra`wishte 5 % ke asqan halda 24,1 % ti qurag`an. Fermer xojalig`inin` pul qarjilari 2014 jilda 1 247,5 min` swmdi, balans aktivindegi u`lesi 21,32 % ti qurag`an bolsa, 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 1 211,5 min` swmg`a, yamasa 21,08 % ke kemeygen halda 36,0 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inin` ja`mi aktivleri summasi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 9 669,1 min` swmg`a yamasa 165,2 % ke asqan halda 15 521,3 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inda aktivlerdin` tiykarg`i bo`limin (64,77 % in) tovar-materialliq rezervleri sho`lkemlestiriwi, ha`mde pul qarjilarinin` diyerli joqlig`i (36 min` swm, yamasa balans aktivinin` 0,23 % i) keleshekte fermer xojalig`inin` to`lew qa`bilyetine unamsiz ta`sir ko`rsetiwi mu`mkin. Sol sebepli fermer xojalig`i basshilari tovar-materialliq rezervler summasin o`ndiris protsessindegi talaptan kelip shiqqan halda rejelestiriwleri za`ru`r.

Balans aktivi summasinin` ko`beyiwin bahalawimiz ushin onin` qaysi derekler esesinen payda bolg`anlig`in analiz qiliwimiz za`ru`r.



1.2-keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`i buxgalteriya balansi passiv statyalarinin` analizi

Qarjilar dereklerinin` qurami	2014 jil		2015 jil		O`zgerisi (+, -)		
	Summa, min`swm	Salmag`i, %	Summa, min`swm	Salmag`i, %	Summa, min`swm	Salmag`i, %	2015 jil 2014 jilg`a salistirmali o`siwi,%
1. O`z qarjilari-nin` derekleri	4403,5	75,25	4719,8	30,41	316,3	-44,84	7,18
2. Minnetlemeler	1448,7	24,75	10801,5	69,59	9352,8	44,84	645,60
Sonin` ishinde:							
2.1. Uzaq mu`ddetli minnetlemeler	-	-	-	-	-	-	-
2.2. Ag`imdag`i minnetlemeler	1448,7	24,75	10801,5	69,59	9352,8	44,84	645,60
Balans passivinin` ja`mi	5852,2	100	15521,3	100	9669,1	x	165,22

Usi keste de fermer xojalig`i qarjilari derekleri analiz qiling`an. Fermer xojalig`inin` o`z qarjilari derekleri 2014 jilda 4 403,5 min` swmdi qurag`an ha`m balans passivindegi u`lesi 75,25 % ti qurag`an. 2015 jilda o`z qarjilari derekleri 2014 jilg`a salistirmali 316,3 min` swmg`a yamasa 7,18 % ke asqan halda 4 719,8 min` swmdi qurag`an. O`z qarjilarinin` derekleri 2014 jilg`a salistirmali asqan bolsa da, onin` balans passivindegi u`lesi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 44,84 % ke kemeygen halda 30,41 % ti qurag`an.

Fermer xojalig`inin` minnetlemeleri summasi 2014 jilda 1 448,7 min` swmdi, balans passivindegi u`lesi 24,75 % ti qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 9 352,8 min` swmg`a yamasa 645,6%ke asqan halda 10 801,5 min` swmdi qurag`an. Sog`an say ra`wishte minnetlemelerdin` balans passivindegi u`lesi o`tken jilg`a salistirmali 44,84 % ke asqan halda 69,59 % ti qurag`an. Minnetlemeler quramin analiz qilaturg`in bolsaq, minnetlemeler tek g`ana ag`imdag`i minnetlemelerden ibarat. Fermer xojalig`i buxgalteriya balansi mag`liwmatlarinan ko`rinip turipti, fermer xojalig`i erkindegi qarjilarinin` diyerli 70 % minnetlemeler esabinan ju`zege kelgen. Bul bolsa fermer xojalig`inin` to`lew



qa`bilyetinin` pa`seyip ketiwine alip keliwi mu`mkin. Fermer xojalig`i basshilari minnetlemelerdi kemeyttiriw ha`mde xojaliq qarjilari derekleri quraminda o`z qarjilari u`leslerin ko`beyittiriw sharalarin ko`riwi kerek.

Fermer xojalig`inin` finans-xojaliq xizmetin analiz qiliwda onin` to`lew qa`bilyeti de analiz qiliniwi kerek. To`mendegi kestedede «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` to`lew qa`bilyeti analiz qiling`an.

1.3-keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` to`lew qa`bilyetinin` analizi (2015 jil 31 dekabr jag`dayina)

To`lew qarjilari	Esabat jili aqirina summasi, min` sum	To`lew qarizlari	Esabat jili aqirina summasi, min` sum
1. Pul qarjilari	36,0	1. Zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge to`lenetug`in schyotlar (qarizlar)	-
3. Debitorliq qarizlari	3740,0	2. Aling`an avanslar	10134,4
2. Tovar-materialliq rezervler	10053,4	3. Byudjetke to`lemler boyinsha qarizlari	559,8
		4. Maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qarizlar	107,5
		5. Miynetke haqi to`lew boyinsha qarizlar	-
		6. Qisqa mu`ddetli kredit ha`m qarizlar	-
Ja`mi to`lew ushin qarjilar	13 829,4	Ja`mi to`lew qarizlari	10801,5
To`lew qarizinan to`lew minnetlemelerinin` ko`pligi		To`lew qarizlarinan to`lew qarjilarinin` ko`pligi (artiqshalig`i)	327,9
Balans	13 829,4	Balans	13 829,4

2015 jil 31 dekabr jag`dayina fermer xojalig`inin` to`lew qarjilari 13 829,4 min` swmdi qurag`an. Onin` qurami to`mendegilerden ibarat: pul qarjilari 36,0 min` swm, tovar-materialliq rezervler 10 053,4 min` swm, debitorliq qarizlari 3 740,0 min` swm.

Ja`mi kreditorliq qarizlari 10 801,5 min` swmdi qurap, onin` qurami to`mendegishe: aling`an avanslar 10 134,4 min` swm, byudjetke to`lemler



boyinsha qarizdarliq 559,8 min` swm ha`m ma`mleketin` maqsetli jamg`armalarina to`lemler boyinsha qarizdarliq 107,5 min` swm.

Fermer xojalig`inda to`lew qarjilarinin` to`lew qarizlarinan artiqshalig`i 3 27,9 min` swmdi quraydi, yag`niy fermer xojalig`i to`lew qa`bilyetine iye.

Fermer xojalig`inin` to`lew qa`bilyetin analiz qiliwda qisqa mu`ddetli to`lew qa`bilyeti ha`m uzaq mu`ddetli to`lew qa`bilyeti ko`rsetkishleri de u`yreniliwi za`ru`r. Fermer xojalig`inin` balans mag`liwmatlarina ko`re qisqa mu`ddetli to`lew qa`bilyeti to`mendegishe:

$$\frac{\text{Pul qarjilar} + \text{Bahali qag`azlar}}{\text{Qaytariw mu`ddeti jetken kreditor qarizlar}} = \frac{36}{10801,5} = 0,003$$

Uzaq mu`ddetli to`lew qa`bilyeti:

$$\frac{\text{Aylanba aktivleri}}{\text{Minnetlemeler}} = \frac{13829,6}{10801,5} = 1,28$$

Analiz mag`liwmatlarinan ko`rinip turipti, fermer xojalig`i uzaq mu`ddetli to`lew qa`bilyetine iye. Lekin qisqa mu`ddetli to`lew qa`bilyetine iye emes.

To`mendegi kestedede «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` debitorliq ha`m kreditorliq qarizlari balansinin` analiz qiling`an. Fermer xojalig`inda debitorliq qarizi tekg`ana qariydar ha`m buyirtpashilardan alinatug`in qarizlardan ibarat bolip, 3740,0 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inin` kreditorliq qarizlari bolsa 10 801,5 min` swmdi qurap, to`mendegi qarizdarliqlardan ibarat: aling`an avanslar 10 134.4 min` swm, byudjetke to`lemler boyinsha qariz 559,8 min` swm, maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qariz 107,5 min` swm. Fermer xojalig`inda debitorliq ha`m kreditorliq qarizlari balansi 10801,5 min` swmdi qurap, kreditorliq qarizlarinin` debitorliq qarizlarinan artiqshalig`i 7 061,5 min` swmdi quraydi.



1.4-keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` debitorliq ha`m kreditorliq qarizlari balansinin` analizi*2015 jil 31 dekabr jag`dayina*

Debitorliq qarizlar	Summa, min` sum	Kreditorliq qarizlar	Summa, min` sum
1	2	3	4
Qariydar ha`m buyirtpashilardin` qarizi	3740,0	Zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge qariz	
Xizmetkerlerge berilgen avanslar		Aling`an avanslar	10134,4
Byudjetke saliq ha`m jiyimlar boyinsha avans to`lemleri		Byudjetke to`lemler boyinsha qariz	559,8
Xizmetkerlerdin` basqa operatsiyalari boyinsha qarizi		Maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qariz	107,5
Zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge berilgen avanslar		Miyetke haqi to`lew boyinsha qariz	
Maqsetli ma`mleketlik jamg`armalari ha`m qamsizlandiriw boyinsha avans to`lemleri		Qisqa mu`ddetli bank kreditleri	
Basqa debitorliq qarizlari		Basqa kreditorliq qarizlari (6950den tisqari)	
Ja`mi	3740	Ja`mi	10801,5
Kreditorliq qarizlarinin` debitorliq qarizlarinan artiqshalig`i	7061,5	Debitorliq qarizlarinin` kreditorliq qarizlarinan artiqshalig`i	
Balans	10801,5	Balans	10801,5

To`mendegi kestedeki fermer xojalig`inin` debitorliq qarizlari aylaniwshan`lig`i analiz qiling`an. Fermer xojalig`inda debitorliq qarizlari 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 2622,4 min` swmg`a asqan ha`m 3740,0 min` swmdi qurag`an. Bunin` na`tiyjesinde debitorliq qarizlarinin` ag`imdag`i aktivler quramindag`i u`lesi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 7,73 % ke kemeygen halda 70,43 % ti qurag`an.

O`nim satiwdan aling`an taza tu`sim summasi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 348,1 min` swmg`a kemeygen halda 11 222,5 min` swmdi qurag`an. Bunnan kelip shiqqan halda debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 2015 jilda



2014 jilg`a salistirmali 9,2 koeffitsientke kemeygen halda 1,15 ti qurag`an. Debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 2015 jilda o`tken jilg`a salistirmali 85,13 ku`nge uzayg`an halda 119,9 ku`ndi qurag`an.

1.5-keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i analizi

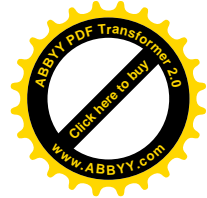
Ko`rsetkishler	Jillar		Parqi (+;-)
	2014 jil	2015 jil	
1	2	3	4
1. Ja`mi debitorliq qarizlari, min` sum	1117,6	3740	2622,4
2. O`nim (jumis, xizmet)ler satiwdan taza tu`sim, min` sum	11570,6	11222,5	-348,1
3. Ag`imdag`i aktivler, min` sum	4160,5	13829,6	9669,1
4. Mu`ddeti o`tken debitorliq qarizlari, min` sum	-	-	-
5. Debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti (2/1)	10,35	3,0	-7,35
6. Debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`n esabinda (1x360/2)	34,77	119,9	85,13
7. Ag`imdag`i aktivler quraminda debitorliq qarizlari u`lesi, % (1/3x100)	26,86	70,43	43,57

Debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali pa`seygenin unamsiz bahalawimiz kerek. Fermer xojalig`i debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`in jaqsilaw sharalarin ko`riwi kerek.

Debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`in analiz qiliwda onin` qaysi faktorlar na`tiyjesinde o`zgergenligin aniqlawimiz za`ru`r.

To`mendegi kestedede fermer xojalig`inin` debitorliq qarizlari aylaniwshan`lig`ina ta`sir ko`rsetiwshi faktorlar analiz qiling`an. Debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`ina eki faktor: o`nim satiwdan taza tu`sim ha`m debitorliq qarizlarinin` mug`dari ta`sir ko`rsetedi. Usi faktorlardin` ta`sirin analiz qiliwimiz ushin o`tken jilg`a ha`m esabat jilindag`i ko`rsetkishlerden paydalang`an halda sha`rtli esabat jili ushin debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti ha`m aylanis da`wiri ko`rsetkishin aniqlaymiz.

$$\text{Debitorliq qarizlardin` aylanis koeffitsienti} = \frac{\text{Haqiyqatta satiwdan aling`an taza tu`sim}}{\text{O`tken jili usi da`wiri boyinsha debitorliq qarizlari}} = \frac{11\ 222,5}{1\ 117,6} = 10$$



$$\text{Debitorliq qarzilardin` aylanis da`wiri, ku`n esabi} = \frac{\text{O`tken jili usi da`wiri boyinsha debitorliq qarizlari x 360}}{\text{Haqiyqatta satiwdan aling`an taza tu`sim}} = \frac{1\ 117,6 \times 360}{11\ 222,5} = 35,8$$

1.6-keste

Debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti ha`m aylanis da`wiri o`zgeriwinin` faktorli analizi

Ko`rsetkishler	O`tken jil	Sha`rtli esabat jili	Esabat jili	O`zgerisi (+;-)	Sonin` ishinde	
					satiwdan aling`an taza tu`sim summasinin` o`zgerisi esabinan	Debitorliq qarizlari summasinin` o`zgerisi esabinan
1. Debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti	10,35	10	3,0	-7,35	-0.35	-7
2. Debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`n esabinda	34,77	35,8	119,9	85,13	1,03	84,1

Satiwdan aling`an taza tu`sim summasinin` o`zgerisi na`tiyjesinde debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsientine 0,35 koeffitsientke kemeygen, debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 1 ku`nge uzayg`an. Debitorliq qarizlari summasinin` o`zgerisi na`tiyjesinde debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 7 koeffitsientke kemeygen, debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 84 ku`nge uzayg`an. Demek, debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`inin` pa`seyiwine debitorliq qarizlari summasinin` o`tken jilg`a salistirmali asqanlig`i u`lken ta`sir ko`rsetken. Fermer xojalig`i basshilari debitorliq qarizlari summasin kemeyttiriw ha`mde o`nim satiwdan taza tu`sim summasin asiriw sharalarin tabiwi lazim.

Kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`in analiz qiliw fermer xojalig`inda to`lew intizamina a`mel qiliniwi jag`dayina baha beriwde za`ru`r a`hmiyetke iye.

To`mendegi kestedeki fermer xojalig`i kreditorliq qarizlari aylaniwshan`lig`i analiz qiling`an.



1.7- keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i analizi

Ko`rsetkishler	Jillar		Parqi (+;-)
	2014 jil	2015 jil	
1	2	3	4
1. Ja`mi kreditorliq qarizlari, min` sum	1448,7	10801,5	9352,8
2. Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`zine tu`ser bahasi, min` sum	4863,3	4967,3	104
3. Ja`mi minnetlemeler, min` sum	1448,7	10801,5	9352,8
4. Mu`ddeti o`tken kreditorliq qarizlari, min` sum	-	-	-
5. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti (2/1)	3,36	0,46	-2,90
6. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`n esabinda (1 x 360/2)	107,24	782,83	675,59

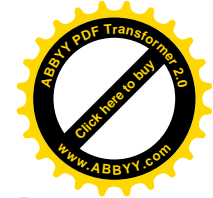
Fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlari aylanis koeffitsienti 2014 jilda 3,36 ke ten` bolg`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 2,9 koeffitsentke kemeypen halda 0,46 koeffitsientni qurag`an. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 2014 jilda 107,24 ku`ndi qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 675,24 ku`nge uzayg`an halda 782,83 ku`ndi qurag`an.

Fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i o`tken jilg`a salistirmali pa`seygen. Usi jag`dayg`a baha beriwimiz ushin kreditorliq qarizlarinin` qaysi faktorlar ta`sirinde pa`seygenligin aniqlawimiz kerek.

Fermer xojalig`inda kreditorliq qarzilardin` aylanis da`wirine eki faktor: kreditorliq qarizlarinin` summasi ha`m satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi ta`sir ko`rsetedi. Usi faktorlardin` ta`sirin analiz qiliwimiz ushin eki faktordan paydalang`an halda sha`rtli esabat jili ko`rsetkishin qa`liptiremiz:

$$\text{Kreditorliq qarzilardin` aylanis koeffitsienti} = \frac{\text{Haqiyqatta satilg`an o`nimler o`zine tu`ser bahasi}}{\text{O`tken jili usi da`wiri boyinsha kreditorliq qarizlari}} = \frac{4\,967,3}{1\,448,7} = 3,4$$

$$\text{Kreditorliq qarzilardin` aylanis da`wiri, ku`n esabi} = \frac{\text{O`tken jili usi da`wiri boyinsha kreditorliq qarizlari}}{\text{Haqiyqatta satilg`an o`nimler o`zine tu`ser bahasi}} \times 360 = \frac{1\,448,7 \times 360}{4\,967,3} = 104,9$$



1.8 - keste

Kreditorliq qarizlarinin` aylanisina ta`sir etiwshi faktorlar analizi

Ko`rsetkishler	O`tken jil	Sha`rtli esabat jili	Esabat jili	O`zgerisi(+;-)	Sonin` ishinde	
					Satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi-nin` o`zgerisi esabinan	Kreditorliq qarizlari summasinin` o`zgerisi esabinan
1.Kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti	3,36	3,42	0,46	-2,90	0,06	-2,96
2. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`n esabinda	107,24	104,9	782,83	675,59	-2.34	677,93

Fermer xojalig`inda satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi o`zgerisi na`tiyjesinde kreditorliq qarizlarinin` aylanisi 0,06 koeffitsientke asqan, kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 2,34 ku`nge qisqarg`an. Kreditorliq qarizlari summasinin` o`zgerisi na`tiyjesinde kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 2,96 koeffitsientke kemeygen, kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 677,93 ku`nge uzayg`an. Demek, fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlari aylaniwshan`lig`inin` pa`seyiwinde kreditorliq qarizlarinin` 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 9352,8 min` swmg`a yamasa 6,45 eseg`e asqanlig`i sebep bolg`an. Fermer xojalig`i basshilari xojaliqta to`lew intizamina a`mel qiliwdi ku`sheyittiriwleri ha`m kreditorliq qarizlarin kemeyttiriw ilajlarin ko`riwleri kerek.

Usi kested`e «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` finansliq na`tiyjeleri qurami, du`zilisi ha`m dinamikaliq o`zgerisleri analiz qiling`an. Fermer xojalig`inin` o`nim satiwdan aling`an taza tu`simi 2014 jilda 11 570,6 min` swmdi qurag`an. 2015 jil 2014 jilg`a salistirmali 348,1 min` swmg`a kemeygen halda 11 222,5 min` swmdi qurag`an.

Satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi 2014 jilda 4 863,3 min` swmdi qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 104,0 min` swmg`a asqan ha`m 4 967,3 min` swmdi qurag`an.



1.9 - keste

**«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` finansliq na`tiyjeleri qurami, du`zilisi
ha`m dinamikaliq o`zgerisleri analizi**

(min` swmda)

Ko`rsetkishler	Jillar		O`zgerisi (+, -)
	2014	2015	
1	2	3	4
1.O`nim (jumis, xizmet)ler satiwdan aling`an taza tu`sim	11570,6	11222,5	-348,1
2.Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`zine tu`ser bahasi	4863,3	4967,3	104
3. O`nim satiwdan jalpi payda	6 707,3	6255,2	-452,1
4. Da`wir qa`rejetleri	5175,0	4113,2	-1061,8
5.Tiykarg`i xizmettin` basqa da`ramatlari	-	-	-
6. Tiykarg`i xizmettin` jalpi finansliq na`tiyjesi	1532,3	1351,0	-181,3
7. Finansliq xizmettin` da`ramatlari	-	-	-
8. Finansliq xizmet qa`rejetleri	-	-	-
6.Uliwma xojaliq xizmetinin` jalpi finansliq na`tiyjesi	1532,3	1351,2	-181,1
7. Ayriqsha jag`dayda payda ha`m ziyandar	-	-	-
8. Da`ramat salig`in to`legenge shekem payda (ziyan)	1532,3	1351,2	-181,1
9.Da`ramat(payda)tan saliq ha`m basqa saliqdar	1134,7	1134,7	-
10. Esabat da`wirindegi taza payda	397,6	216,3	-181,3

O`nim satiwdan jalpi payda 2015 jilda 2015 jilg`a salistirmali 452,1 min` swmg`a kemeygen halda 6 255,2 min` swmdi qurag`an. Da`wir qa`rejetleri 2014 jilda 5 175,0 min` swmdi qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 1 061,8 min` swmg`a kemeygen ha`mde 4 113,2 min` swmdi qurag`an. Bulardin` na`tiyjesinde tiykarg`i xizmettin` jalpi finansliq na`tiyjesi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 181,3 min` swmg`a kemeygen halda 1 351,0 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inin` da`ramat salig`in to`legenge shekem paydasi 2014 jilda 1 532,3 min` swmdi qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 181,1 min` swmg`a kemeygen halda 1 351,2 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inin` da`ramattan to`lenetug`in saliqdar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha qa`rejetleri 2014 ha`m 2015 jilda 1 134,7 min` swmdi qurag`an. Bunin` na`tiyjesinde fermer xojalig`inin` taza paydasi 2014 jilda 397,6 min` swmdi qurag`an. 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 181,3 min` swmg`a kemeygen halda 216,3 min` swmdi qurag`an.



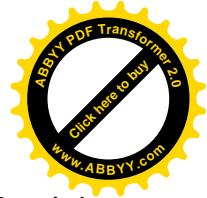
Ka`rxananin` finansliq na`tiyjeleri tikkeley onin` rentabellik ko`rsetkishlerine ta`sir ko`rsetedi. To`mendegi kestede fermer xojalig`inin` rentabellik ko`rsetkishleri, olardin` tu`rleri ha`m og`an ta`sir etiwshi faktorlar analiz qiling`an.

1.10-keste

Rentabellik ko`rsetkishleri, olardin` tu`rleri ha`m ta`sir etiwshi faktorlar analizi

№	Ko`rsetkishler	O`tken jili	Esabat jili	Parqi (+,-)
1	O`nim (jumis, xizmet)ler satiwdan aling`an taza tu`sim, min` sum	11570,6	11222,5	-348,1
2	Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`ndirishlik o`zine tu`ser bahasi, min` sum	4863,3	4967,3	104
3	O`nim (jumis, xizmet)ler satiwdan aling`an jalpi payda, min` sum	6707,3	6255,2	-452,1
4	Taza payda, min` sum	397,6	216,3	-181,3
5	Tiykarg`i qurallardin` ortasha jilliq quni (qalidiq qiymatda), min` sum	1691,7	1691,7	0
6	Oborot mablaglarining ortasha jilliq quni, min` sum	3052,6	8995,05	5942,45
7	Ka`rxananin` ja`mi mu`lki, min` sum	5852,2	15521,3	9669,1
8	O`zinin` qarjilari deregi, min` sum	4403,5	4719,8	316,3
9	Qariz qarjilari, min` sum	-	-	-
10	O`nim satiw rentabelligi,% (3-qatar/1-qatar)	57,97	55,74	-2,23
11	Tiykarg`i qurallar rentabelligi, % (4-qatar/5-qatar)	23,50	12,79	-10,72
12	Aylanba qarjilari rentabelligi % (4-qatar/6-qatar) qatar	13,02	2,40	-10,62
13	Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)ler o`zine tu`ser bahasi rentabelligi, % (4-qatar/2-qatar)	8,18	4,35	-3,82
14	O`z qarjilari rentabelligi, % (4-qatar/8-qatar)	9,03	4,58	-4,45
15	Mal-mu`lk rentabelligi, % (4-qatar/7-qatar)	6,79	1,39	-5,40
16	Qariz qarjilari rentabelligi,% (4-qatar/9-qatar)	-	-	-
17	Uliwma rentabellik,% (4-qatar/(5-qatar+6-qatar))	8,38	2,02	-6,36

Keste mag`liwmatlarinan ko`rinip turipti, fermer xojalig`inda o`nim satiwdan aling`an taza tu`sim summasi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 348,1 min` swmg`a kemeygen halda 11 222,5 min` swmdi qurag`an. Satilg`an o`nimlerdin` o`ndiristin` o`zine tu`ser bahasi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 104,0 min` swmg`a ko`beygen halda 4 967,3 min` swmdi qurag`an. Bunin` na`tiyjesinde o`nim satiwdin` jalpi finansliq na`tiyjesi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 452,1 min` swmg`a kemeygen halda 6 255,2 min` swmdi qurag`an.



2015 jilda fermer xojalig`inin` taza paydasi da 2014 jilg`a salistirmali 181,3 min` swmg`a kemeygen ha`mde 216,3 min` swmdi qurag`an. Rentabellik ko`rsetkishlerin esaplawda paydalanatug`in aktivler ha`m qarjilar derekleri 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali o`siw ju`z bergen. Bulardin` na`tiyjesinde 2015 jilda ko`pshilik rentabellik ko`rsetkishleri 2014 jilg`a salistirmali pa`seygen. Misal ushin, tiykarg`i qurallar rentabelligi 2015 jilda 4,2%ke, aylanba qarjilar rentabelligi 10,6%ke, satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi rentabelligi 3,8%ke, mal-mu`lk rentabelligi 5,4%ke kemeygen.

Rentabellik ko`rsetkishleri analizi soni ko`rsetpekte, fermer xojalig`i satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasin kemeyttiriw ha`m o`nim satiwdan aling`an tu`sim summasin asiriw ilajlarin ko`riwi kerek. Keri jag`dayda fermer xojalig`i jaqin arada finansliq qiyinshiliqlarg`a dus keledi.

Xojaliq sub`ekttin` finans-xojaliq xizmetin analiz qiliwda onin` aylanba qarjilardan qay da`rejede aqilg`a muwapiq paydalanip atirg`anlig`in da analiz qiliw kerek.

1.11 - keste

«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` aylanba qarjilar aylanisinin` analizi

Ko`rsetkishler	Jillar		Parqi (+,-)
	2014 jil	2015 jil	
1	2	3	4=3-2
1. O`nim (jumis, xizmet)lerdi satiwdan aling`an taza tu`sim, min` sumda	11570,6	11222,5	-348,1
2. Ja`mi tovar-materialliq rezervleri, min` sumda	1795,4	10053,5	8258,1
3. Tovar-materialliq rezervlerinin` (aylanba qarjilarinin`) aylanis koeffitsienti (1-qatar/2-qatar)	6,44	1,11	-5,33
4. Tovar-materialliq rezervlerinin` (aylanba qarjilarinin`) aylanis da`wiri, ku`n esabinda ((2-qatar*360)/1-qatar)	55,86	322,5	266,64
5. Aylanis salmag`i koeffitsienti (2/1)	0,15	0,89	0,74
6. Aylanistin` tezlesiw yamasa sekinlesiwinen qarjilarinin` bosasqanlig`i (-) yamasa qosimsha (+) tartilg`anlig`i:			
- ku`n esabinda	x	x	266,64
- summada, min` sumda (<i>Esabat jilindag`i o`nim satiwdan tu`sim x aylanis da`wiri parqi/360 ku`n</i>)	x	x	8 312,13



1.11-keste «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` aylanba qarjilar aylanisi analiz qiling`an. Keste mag`liwmatlarinan ko`rinip turipti, aylanba qarjilarinin` aylanisi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali pa`seygen. Yag`niy, tovar-materialliq rezervlerdin` aylanis koeffitsienti 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 5,33 koeffitsientke kemeygen halda 1,11 koeffitsientni qurag`an. Tovar-materialliq rezervlerdin` aylanis da`wiri bolsa 266,64 ku`nge uzayg`an ha`mde 322,5 ku`ndi qurag`an.

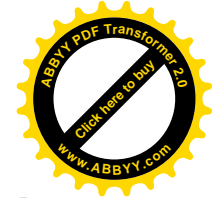
Fermer xojalig`inda tovar-materialliq rezervler aylanisinin` sekinlesiwine sebepli tovar-materialliq rezervleri 266,64 ku`nge yamasa 8 312,13 min` swm qosimsha tartilg`an. Fermer xojalig`inda tovar-materialliq rezervler aylanisinin` sekinlesiwine o`nim satiwdan aling`an taza tu`sim summasinin` 348,1 min` swmg`a kemeygenligi ha`mde tovar-materialliq rezervler summasinin` 8 258,1 min` swmg`a asqanlig`i sebep bolg`an.

Fermer xojalig`i basshilari tovar-materialliq rezervler aylanisin jaqsilaw boyinsha ilajlar ko`riwi kerek.

Xojaliq sub`ekterinin` turaqli ha`m na`tiyjeli xizmet ju`ritiwinde ag`imdag`i xizmetin a`melge asiriw ushin tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a tiyisli derekler menen ta`miyinlengenlik da`rejesi de za`ru`r esaplanadi.

1.12-keste «A`mirbay Aydos» «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli derekler menen ta`miyinlengenlik da`rejesi analiz qiling`an. tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli o`z qarjilari derekleri 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 316,3 min` swmg`a asqan halda 3 028,1 min` swmdi qurag`an. Fermer xojalig`inda kredit ha`m qariz qarjilari bar bolmag`anlig`i sebepli, tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli ja`mi derekleri de 2015 jilda 3 028,1 min` swmdi qurag`an.

Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a o`z dereklerinin` jeterlilikligi 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 7 941,8 min` swmg`a kemeygen halda tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli dereklerinin` jetispewshiligi 7 025,4 min` swmdi qurag`an.



1.12 - keste

**«A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inda tovar-materialliq rezervlerin
qaplawg`a tiyisli derekler menen ta`miyinlengenlik analizi**

(min` sumda)

Ko`rsetkishler	Jillar		Parqi (+, -)
	2014 jil	2015 jil	
1. O`z qarjilarinin` derekleri	4403,5	4719,8	316,3
2. Uzaq mu`ddetli aktivler	1691,7	1691,7	0
3. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli o`z qarjilari derekleri (1-2)	2711,8	3028,1	316,3
4. Uzaq mu`ddetli kredit ha`m qariz	-	-	-
5. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli o`zining ha`m uzaq mu`ddetli qariz derekleri (3+4)	2711,8	3028,1	316,3
6. Qisqa mu`ddetli kredit ha`m qarizlar	-	-	-
7. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli ja`mi derekleri (5+6)	2711,8	3028,1	316,3
8. Tovar-materialliq rezeverlerinin` ja`mi	1795,4	10053,5	8258,1
9. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a o`z dereklerinin` jeterliliigi (+) yamasa jetispewshiligi (-) (3-8)	916,4	-7025,4	-7941,8
10. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a o`zining ha`m uzaq mu`ddetli qariz dereklerinin` jeterliliigi (+) yamasa jetispewshiligi (-) (5-8)	916,4	-7025,4	-7941,8
11. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a ja`mi dereklerinin` jeterliliigi (+) yamasa jetispewshiligi (-) (7-8)	916,4	-7025,4	-7941,8

**1.2. Bazar ekonomikasinda fermer xojaliqlarindag`i buxgalteriya esabinin`
o`zgeshelikleri**

O`nim o`ndiriw ha`m olardi adamzat mu`ta`jlikleri ushin bo`listiriw materialliq o`ndiristin` mazmuni bolip tabiladi. Ha`r bir ekonomikalik protsess islep shig`ariw, tutiniw ha`m basqariw usilinin` usi da`wir talabina say keliwi menen ajiralip turadi. O`ndiriw, tutiniw, bo`listiriw protsessleride qarjilar ha`reketi du`zilisinin` o`zgeriwi yamasa tiyisli qarjilarg`a bolg`an talapti qanaatlandiriw esabi ko`rsetkishleri ja`rdeminde u`yreniledi. Adamzat ja`miyeti basinan keshirgen ha`r bir ekonomikalik protsesste esaptin` rawajlaniwi, onin` ma`lim rawajlaniw da`rejesine erisilgen. Esaptin` rawajlaniwina, tovar almasiwdin` o`zine ta`n rawajlaniwi, sawda-satiqtin` ken`eyiwi, bahanin` o`zgeriwi usag`an faktorlar o`z ta`sirin ko`rsetedi.



1. Ja`miyettin` rawajlaniwinda mu`lkke bolg`an qatnasiq, mu`lktin` toliqlig`in ta`miyinlew ha`m oni qadag`alaw, basqariw sistemasin jetilistiriw ayriqsha orin iyelep kelgen.

2. Ka`rxana, xojaliq protsessine basshiliq etiw ha`m onin` u`stinen qadag`alaw jumislarin alip bariw ushin basshilar kerekli mag`liwmatlar menen ta`miyinleniwi za`ru`r. Bunin` ushin ka`rxananin` xojaliq xizmeti u`zliksiz baqlap bariladi. Baqlaw joli menen aling`an mag`liwmatlar belgili mug`dar ko`rsetkishlerinde sa`wlelenip, qa`legen waqitta paydalana aliwi ushin olar belgilengen ta`rtipte esapqa alinip bariladi. Ka`rxana xojaliq xizmetinde ju`z beretug`in ayirim ha`diyselerdi baqlaw, o`lshew ha`m esapqa aliw, onin` xizmetin mug`darlarda ko`rsetiwden ibarat. Bul o`nimlerdi o`ndiriwde jumsalatusug`in qa`rejetler esabinin` tiykarg`i mazmunin payda etedi. Biraq, xojaliq esabinin` mazmuni ha`m maqseti barliq sotsial-ekonomikaliq basqishlarda da bir qiyli bolmag`an, olar ha`r bir jan`a sistema talaplarina boysindiriliwi na`tiyjesinde barliq waqitta o`zgerip kelgen.

3. Bazar ekonomikasina o`tiwden maqset, islep shig`arilg`an zamanago`y texnika menen qurallaniw tiykarinda rawajlandiriw, xaliqtin` jasaw sharayatin jaqsilaw, qimbatshiliqti to`menletiw, islep shig`ariw tarawinda xaliqlardin` ekonomikaliq erkinliklerin ta`miyinlew, basqalardin` buyriqpazliq usilina shek qoyiw, is ju`rgiziwde isbilermenlik imka`niyatlarinin` ken` ko`lemde xizmetin ta`miyinlew bolip esaplanadi.

Qa`rejetler esabi ka`rxanag`a bekitilgen materialliq ha`m finansliq resurslardin` ha`reketi ha`m jag`dayin ko`rsetiw menen birge olardi aqilg`a muwapiq rawajlandiriwdi qadag`alap alip bariw, sonday-aq, respublikamizdin` milliy baylig`in saqlaw ha`m de ko`beytiwge u`les qosiw bolip esaplanadi.

4. G`a`rezsizlik jillarinda esaptin` oraylasqan jobali ekonomikaliq talaplari tiykarinda islewge sa`ykeslestirilgen esap sistemalarinan bazar ekonomikasi talaplarina juwap beretug`in esap sistemasi payda boldi ha`m bul sistema xaliq-araliq talaplar tiykarinda a`melge asirilmaqta.



Buxgalteriyaliq esap o`zining` aldinda turg`an waziypalardin` orinlaniwi ushin belgili talaplardi qanaatlandiriw, o`z waziypalarin orinlaw ushin buxgalteriyaliq esap toliq ha`m duris, a`piwayi ha`m tu`sinikli, u`nemli ha`m ratsional, a`yne waqitli boliwi, informatsiyanin` za`ru`rli aniqlig`in ha`m ob`ektivligin ta`miyinlewi tiyis.

Esaptin` toliqlig`i-bul xojaliq turmisinin` barliq ta`replerin o`z ishine aliw, ka`rxanani basqariw ushin a`hmiyetli jol ko`rsetkishlerinin` barlig`in ko`rsete bermey protsesslerdi toliq sipatlaw.

Esaptin` aniqlig`i ha`m ob`ektivligi barliq esap mag`liwmatlarinin` duris boliwin, haqiyqatliqti duris ko`rsetiwin an`latadi. Aniq ha`m ob`ektiv informatsiyanin` tiykarinda g`ana ka`rxanada jumislardi jaqsilawg`a bag`darlang`ani duris qarar qabillang`an boliwi mu`mkin.

Esaptin` durislig`i-xojaliq ju`rgiziwdin` ob`ektiv talabi bolip tabiladi. Mag`liwmatlardi islewdin` o`zgeshe buxgalteriyaliq usillari esaptin` durislig`in arttiradi, o`ytkeni texnikaliq sebeplerge bola ju`z beretug`in qa`telerdin` itimallig`in azaytadi.

Esaptin` a`piwayilig`i ha`m tu`sinikligi-administratsiyanin` jumisin qadag`alaw o`ndirislik resurslardi paydalaniwdin` na`tityjelerin arttiriwdin` imkaniyatlarin aniqlaw ushin esap mag`liwmatlardi ken` miynetkeshler massasinin` paydalaniwina mu`mkinshilik tuwdiradi.

Esaptin` o`z waqtindalig`i-xaliq xojalig`in joqari pa`t penen rawajlandiriwda ayriqsha rol oynaydi. Esap xojaliq jumisi haqqinda barliq za`ru`rli mag`liwmatlardi belgilengen mu`ddetke jetkeriw tiyis.

Esaptin` u`stemliliği ha`m ratsionallig`i-oni barinsha arzanshiliq penen ta`miyinlew ha`m jaqsi sho`lkemlestiriw za`ru`rligin an`latadi. Bunin` ushin esapti a`piwayilastiriw, mexanizatsiyalaw, sonday-aq, kompyuterlestiriw, esapshi xizmetinin` mamanlig`in arttiriw za`ru`r.

Bu`gingi ku`nde analizdin` tiykari bolg`an finansliq esap ka`rxanalar iskerligin basqariwda za`ru`r bolg`an kerekli mag`liwmatlardi jetkerip beriw, duris



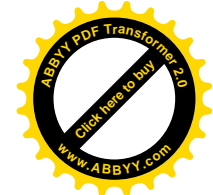
ha`m aqilana basqariw qararlarin qabil qiliwdi tiykarg`i derek bolip esaplanadi, yag`niy ka`rxanada buxgalteriya esabinin` tuwri jolg`a qoyiliwin, a`sirese, bazar ekonomikasi sha`rayatinda ka`rxananin` ekonomikalik ha`m finansliq xizmetin asiriwg`a, joqari na`tiyjeli xizmet ko`rsetiwge, tu`rli ba`sekeshiler maydaninda jen`ip shig`ip, joqari payda aliwg`a imkaniyat jaratadi.

Bizge ma`lim finansliq esapti rawajlandiriw, reformalastiriw tuwridan-tuwri bazar qatansiqclarina o`tiw menen keskin baylanisli. Bul bolsa respublikamizda finansliq esapti xaliq araliq standartlar talaplari tiykarinda rawajlandiriwdi za`ru`riyat etip qoymaqa, a`sirese respublikamizdin` ja`ha`n menen birge islesiw ja`miyetine qosiliwi, tu`rli xaliq araliq sho`lkemlerde qatnasiwi ekonomikalik ko`rsetkishlerdi ag`imdag`i mezonlarg`a bo`listiriwde esaptin` stillik printsiplerin du`nya a`meliyatinda qabil etilgen standart talaplarina juwap beriwdi talap etedi.

Respublikamizda finansliq esapti ta`rtipke saliw ushin turaqli nizamliq sistemasi qabil etildi~ solardan, "Buxgalteriya esabi tuwrisinda" g`i nizam "1996 jil 30-avgust), "O`nim (is, xizmet)lerdi islep shig`ariw ha`m satiw qa`rejetlerinin` qurami ha`mde finansliq na`tiyjelerin qa`liplestiriw ta`rtibi haqqindag`i nizam" (1999 jil t-fevral), "Buxgalteriya esabinin` milliy standartlari" (1998-2005 jil) ha`m basqa normativlik hu`jjetler qabil etildi. Na`tiyjede bir qatar ekonomikalik mashqalalar sheshildi.

Finansliq esapti payda etiw din` stili ha`m metodikasin rawajlandiriwdan maqset milliy ha`m shet el qa`nigelerinin` esap siyasati ha`m esabat informatsiyalarin tu`siniwdegi ayirmashiliqti taliqlaw, finansliq esapti normativlik ta`rtipke saliwshi milliy sistemani jaratiw, buxgalteriyaliq esapti ha`m finansliq esaptin` jalg`iz kontsepsiyasin jaratiw ha`m olardi ekonomikamizdin` o`zine say qa`siyetlerin esapqa alg`an halda islep shig`ariw ha`m sin`diriw za`ru`rliginen ibarat bolip tabiladi.

Bul maqsetke erisiw ushin buxgalteriya esabinin` tiykari esaplang`an finansliq esapti jaqsiliw, esapti a`melge asiriwda jan`a progressiv usillardi qollaw, xojaliq ha`reketin analiz etiw ja`rdeminde paydalanilip atirmag`an rezervlerdi qidirip



tabiw ha`m olardi islep shig`ariwg`a paydalaniw, ha`zirgi ku`nnin` a`hmiyetli mashqalalarinin` biri bolip esaplanadi.

Buxgalteriya esabin rawajlandiriwda en` da`slep rawajlang`an ma`mleketlerdegi buxgalteriya esabin sistemasinan ken` paydalaniw lazim. Ma`mleketimizde ha`reket etip kiyatirg`an buxgalteriya esabi sistemasin xaliq-araliq standartlar ha`m normalar talaplari da`rejesinde sho`lkemlestiriw da`wir talabi esaplanadi. Shet el ma`mleketleri a`meliyatinan ma`lim, sol ma`mleketlerde buxgalteriya esabinin` e turi bar`

- Basqariw esabi,
- Finansliq esap
- Saliq esabi

Basqariw esabi, o`zinde sonday esap mag`liwmatlarin` jiynaydi, bul mag`liwmatlar tek ka`rxananin` o`zinde basqariw ushin za`ru`r esaplanadi. Basqariw esabi islep shig`ariw hu`jjetleri esabi ha`m o`zine tu`ser bahasin kalkulyatsiya qiliw menen birge, ol jag`daydi analiz etiw, qarar qabil qiliw, kompyuterler ha`m texnologiyaliq da`stu`rlerden paydalaniw, resurslardan paydalaniw ha`m o`zine tu`ser bahani qa`liplestiriwdi basqariw, qa`rejetlerdin` normadan shetke shig`iwin analiz etiw ha`m basqalardi o`z ishine aladi. Basqariw esabi mag`liwmatlarin` tez aliw, oqiw ha`m olardan paydalanip, operativ basqariw qararlarin` qabil qiliw imkaniyati bolwi kerek.

Finansliq esap, sonday mag`liwmatlardi o`zinde qamrap aladi, usi mag`liwmatlar tek g`ana ka`rxana iskerligine basshiliq qiliwda paydalaniladi, ba`lki sirtqi paydalaniwshilarg`ada tiyisli mag`liwmatlar beriledi. Finansliq esap informatsiyalardi uliwmalastiriw ha`m sintez qiliwg`a bag`darlang`an. Ol ayirim bir da`wir ushin ka`rxana paydasiw tez aniqlawg`a, ka`rxananin` aktivleri ha`m passivlerin` esabat balansi formasinda uliwmalastiriwg`a, ka`rxananin` mu`lklik ha`m finansliq jag`dayin ta`riyiplewge mu`mkinshilik beredi.

Saliq esabi, ka`rxana, sho`lkem ha`m mekemelerde saliqlar ha`m to`lemlerdi o`z waqtinda ha`m tuwri esapqa aliw, saliq jen`illiklerin` qollaw ha`mde



olardi o`z vaqtinda byudjetke o`tkerilip bariliwin ta`miyinlep beriwshi buxgalteriya esabi tu`ri esaplanadi. Saliq esabi o`z usillari ja`rdeminde saliq ha`m to`lemler, olardin` ob`ekti, sub`ektlari ha`m saliqqa tartiw bazasin, to`lew mu`ddetlerin aniqlap beredi.

Buxgalteriya esabi:

Birinshiden-ekonomikaliq kategoriya ha`m bazar xojaliq mexanizminin` quramliq bo`legi (elementi) esaplanadi.

Ekinshiden-xojaliq protseslerin u`zliksiz, turaqli jalpilamay baqlaw, bahalaw, ra`smiylestiriw ha`m qadag`alaw;

U`shinshiden-xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlar xizmetinde qun nizamina a`mel etiwdi sa`wlelendiriwshi usillar jiyindisi esaplanadi. Buxgalteriya esabin jetilistiriwdin` a`hmiyetli bag`darlarinan biri, esap usili ha`m sho`lkemlestiriwdi bazar talaplari da`rejesine ko`teriw. Bu`gingi ku`nde O`zbekistanda buxgalteriya esabinin` 21 milliy standartlari islep shig`ilg`an. Bul standartlar tiykarinan esap siyasaki, buxgalteriya esabinin` schetlar sistemasi, aktivler, qarjilar, minnetlemeler, qa`rejetler, da`ramatlar keyingi finansliq na`tiyjelerdin` esabi ha`m otchetlardi du`ziw ja`nede tapsiriw ma`selelerin o`z ishine aladi. Esaptin` milliy standartlari xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlardin` xizmetinde basqishpa-basqish engizilip barilmaqta. Respublikamizdag`i barliq ka`rxanalar 2002 jil 1-yanvardan «Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlar finans-xojaliq xizmetinin` buxgalteriya esabi schetlari rejesi ha`m oni qollaniw boyinsha ko`rsetpe»ge tiykarlanip jan`a schetlar sistemasina o`tti. Buxgalteriya esabi ka`rxanalar xizmetin tek g`ana qadag`alawdin` usili bolip qalmastan, ekonomikaliq qatnasiqlardi isbilermenlikti rawajlandiriwdin` qurali da esaplanadi. Sonin` ushin bazar ekanomikasina say ha`m ta`n «esap siyasaki» islep shig`iliwi lazim. Usi «siyasaki»da pul iyelerinin`, ha`m mulklerden paydalaniwshilardin` ja`ne de ma`mleket ma`plerin o`zine ja`mlestirilgen boliwi kerek. Ekonomikaliq reformalar sharayatinda «esap siyasaki» islep shig`iw aytarliqtay quramali bolip, ol bar bolg`an nizam hu`jjetlerin, hu`kimet qararlarin teren` u`yreniwdi talap etedi. A`dettegidey emes ha`m tez o`zgeriwshen`likke



tiykarlang`an ekonomikaliq sistema sharayatinda nizamlar ha`m basqa normativlik hu`jjetler turaqli ra`wishte qabil etilip barilmaqta.

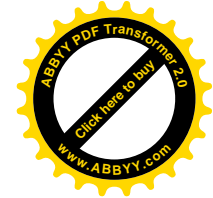
Xaliqtin` esap ju`rgiziw standartlarin bizde birden engizip bolmaydi sonin` ushin buxgalteriya esabinin` milliy standartlarin islep shig`iwda ma`mleketimizdegi menshiklik formalari, ishki sha`rt-sha`rayatlarin toliq esapqa alip, jumis ju`rgiziw kerek. Buxgalteriya esabin jetilistiriwdin` a`hmiyetli jollarin ja`ne bir esap usillari buxgalteriya esabinin` jan`a ob`ektlerine tiykarlanip sho`lkemlestiriw esaplanadi. Bazar ekonomikasi sebepli karxanalarda valyuta operatsiyalari, materialliq emes aktivler, bahali qag`azlar, saliqlar, lizing operatsiyalari, eksport, shet el xizmet saparlari menen baylanisli operatsiyalardin` sani ko`beyip barmaqta. Buxgalteriya esabinin` usillari usi operatsiyalardin` isenimligi tiykarlang`an boliwi ha`m qadag`alawin ta`miynlewge qaratiliwi kerek.

Buxgalteriya esabinin` jetilisiwi ekonomikada xaliq-araliq talaplar da`rejesinde rawajlaniw din` faktori esaplanadi.

O`zbekistan huqiqiy demokratiyalik ma`mleket sipatinda qarar taptiriwdin` da`stu`riy qag`iydalari, respublikanin` bazar qatnasiqlarina o`tiw, ishki ha`m sirtqi siyasatti qa`liplestiriwdin` printsipleri, ekonomikaliq reformalardi a`melge asiriwdin` tiykar g`i u`stinlikleri ha`m bag`darlari Prezident I.A.Karimovtin` «O`zbekstannin` o`z g`a`rezsizligi ha`m rawajlaniw joli» miynetinde bayan etip berilgen, keyingi miynetlerinde rawajlandirilg`an ha`m de olarg`a aniqliqlar kirgizilgen.

Respublikanin` bazar qatnasiqlarina o`tiw inde o`z joli menen izbe-iz bariwi demokratiyalik o`zgerisler, respublikani rawajlang`an ma`mleketler qatarina alip shig`iw onin` xaliq-araliq abirayin bekkemlew ushin puxta materialliq tiykar jaratadi. Tek g`ana ekonomikaliq turmis ta`rizine tiykarlanip say keletug`in ma`mleket sistemasin ha`m ku`shli siyasiy du`zimdi jaratiw mu`mkin.

O`tiw da`wiri mashqalalarinin` jiyindisi ha`m o`zgeshelikleri bir waqittin` o`zinde bir qatar ju`da` qiyin sotsial-ekonomikaliq waziypalardi sheshiw di talap etedi.



En` a`hmiyetlisi sezilerli jog`altiwlarsiz, turaqliliq ha`m izbe-izlik penen bazar qatnasiqlarina o`tiw, barliq ku`sh-qu`diret ha`m bayliqlardan na`tiyjeli paydalaniwdi, xaliq xojalig`inin` turaqli rawajlaniwin, respublikanin` turmis da`rejeleri joqari bolg`an, ekonomikasi rawajlang`an ma`mleketlerdin` qatarina shig`ip aliwdi ta`miynleytug`in qu`diretli ekonomikalig` tiykarin payda etetug`in ma`mleketshiliktin` bekkem fundamentin quriw kerek.

Prezidentimiz I.A.Karimov atap o`tkenlerindey ha`zirgi basqishta erkinlestiriw ha`m reformalardi teren`lestiriw tek g`ana ekonomikalig`, ba`lki ha`m sotsialliq ha`m siyasiy waziypalardi sheshiw din` tiykarg`i sha`rtin, bul bolsa ekonomika tarawinda to`mendegi aniq waziypalardi a`melge asiriw di na`zerde tutadi

-ekonomikanin` barliq tarawlari ha`m tarmaqlarinda erkinlestiriw protsessin izbe-izlik penen a`melge asiriw ha`m ekonomikalig` reformalardi teren`lestiriw:

-menschiklestiriw protsessin ja`nede teren`lestiriw ha`m usi tiykarda a`melde mu`lk iyeleri klassin qa`liplestiriw:

-ma`mleket ekonomikasina shet el kapitalin, en aldin, tikkeley bag`darlang`an investitsiyalardi ken`nen engiziw ushin qolay huqiqiy sha`rt-sha`rayat isenimlilik ha`m ekonomikalig` faktorlardi ja`nede ku`sheytiw:

-kishi ha`m orta biznes ekonomikalig` rawajlaniwda u`stinli orin iyelewine erisiw:

-ma`mlekettin` eksport potentsialin rawajlandiriw ha`m bekkemlew, ekonomikamizdin` ja`ha`n ekonomikasi sistemasina ken` ko`lemde integratsiyalasiwin ta`minlew:

-ekonomikada ma`mleketimiz ekonomikalig` g`a`rezsizligin ja`nede bekkemlewge qaratilg`an quramaliq o`zgerislerdi izbe-iz dawam ettiriw.

Ekonomikalig` reformalardin` tiykarg`i maqseti turaqli ekonomikalig` o`simge erisiw. Bul maqsetke erispey turip, xaliqtin` turmis da`rejesin joqarilatiw, sotsialliq mashqalalardi sheshiw, ma`mlekettin` ja`ha`n menen birge islesiw indegi ekonomikalig` ha`m siyasiy da`rejesin bekkemlew mu`mkin emes. Bazar



ekonomikasina o`tip atirg`an barliq ma`mleketler qatarinda, O`zbekistanda turaqli ekonomikaliq o`simge erisiwdi ekonomikaliq reformalardin` tiykarg`i maqseti etip belgilep aldi.

1.3. Uliwma o`ndirislik qa`rejetlerdin` ha`m o`ndiristegi brak o`nimlerdin` esabi

O`ndiristi basqariw ha`m olarg`a xizmet ko`rsetiw boyinsha qa`rejetler ayriqsha esapqa alinadi. Olar o`nimnin` o`zine tu`ser bahasina ayriqsha kalkulyatsiya statyasi bolip qosiladi. Uliwma o`ndiris qa`rejetleri nomenklaturasi boyinsha qa`rejetler smetasi du`ziledi. Buxgalteriya esabi ja`rdeminde bul smetalardin` orinlaniwi qadag`alanadi. Bunday qa`rejetlerdi esapqa aliw ushin 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» jiyiwshi bo`listiriwshi schetinan paydalaniladi. Bul schet aktiv bolip ekonomikaliq mazmun boyinsha xojaliq protsessleri jag`dayin aniqlaydi. Bul schetta to`mendegi qa`rejetler ko`rsetiliwi mu`mkin: mashina a`spap-u`skenelerdi saqlaw; o`ndiris bag`darlarindag`i tiykarg`i qurallardi toliq tiklewge ajratilg`an amartizatsiya; du`zetiw qa`rejetleri; ha`m o`ndiriste paydalanatug`in basqa arendag`a aling`an qurallar ushin to`lengen arenda haqi; o`ndiriske xizmet ko`rsetiwde ba`nt bolg`an jumishilardin` miynet haqisi.

Ka`rxanalarda uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` esabi qa`rejetler tuwrisindag`i Nizamg`a baylanisli qa`rejet elementleri boyinsha schetlar aship ju`rgiziliwi mu`mkin.

2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» scheti debetlengende to`mendegi schetlar kreditlenedi:

0220-0260, 1090, 0290, 0299 schetlar tiykarg`i qurallar boyinsha toziw summasi esaplang`anda;

2310 schetlari ja`rdemshi o`ndiris xizmetlerinbn` esapnan shig`ariliwi;

6010 scheti jetkerip beriwshilerdin` ko`rsetgen xizmetleri (energiya, suw, gaz, baylanis h.t.b.) ushin schetlarinin` aktsetleniwi;



6710 scheti esaplang`an is haqi summag`a;

6510 scheti sotsialliq qamsizlandiriv esaplang`an summag`a.

2510- «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetinin` debetinde jiynalg`an qa`rejetler summasi esabat da`wiri aqirinda ayriqsha esap schetlari arasinda bo`listiriv tiyisli normativ hu`jjetleri menen ta`rtipke salinadi.

Bul waqitda 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» scheti kreditlenip, to`mendegi schetlar debetlenedi.

2010-2110-schetlari tiykarg`i o`ndiriste o`ndirilgen o`nim ha`m yarim tayar o`nimlerge uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` bir bo`legi o`tkizilgende

2310 scheti jumis ha`m xizmetler o`zine tu`ser bahag`a uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` bir bo`legi o`tkizilgende.

2610-scheti uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` bir bo`legi brak o`nimlerin du`zetiwge o`tkizilgende.

3110-3190 schetlari uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` bir bo`legin kelesi da`wir qa`rejetleri schetinin` analitik esabi ka`rxananin` ha`r bir bo`lekleri ha`m qa`rejet statyalari boyinsha ju`rgiziledi.

2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» scheti boyinsha analitik esap 12-vedomostda ju`rgiziledi. Bul vedomost ha`r bir tsexqa ha`r ayda 2010, 2310, 2510 schetlardin` debeti menen korrespondentleniwshi schetlar boyinsha ashiladi Analitik esaptin` mag`liwmatlari u`lgi usillar ta`repiyen na`zerde tutilg`an u`lgi qa`rejet statyalari bolip esaplanadi. 2510 schetina to`mendegi statyalar kirgizilgen: u`skeneler ha`m transport qurallarinin` amortizatsiyasi, u`skenelerden paydalaniv, u`skene ha`m transport qurallarinin` remonti, ju`kleri ishinde bir jaydan ekinshi jayg`a ko`shiriv, basqa qa`rejetler to`mende 12 vedomostin` formasida ko`rsetiledi.

Joqarida keltirilgen statyalar boyinsha qa`rejetler jobalastiriladi, demek buxgalteriya esabi ha`m sho`lkemlestiriledi 12 vedomost shaxmat formasinda bolip tiyisli grafalarg`a schetlar boyinsha xojaliq operatsiyalarinin` summasi jaziladi.



1-statya 2510 schetinin` debeti 0200 schettinin` krediti menen korrespondentlenedi. 2 statya 1000, 6410, 6710, 8910, 2310 ha`m basqa da schetlardin` krediti menen korrespondentlenedi. Vedomostin` bunday du`ziliwi qa`rejetler quramin qadag`alaw imkanin beredi. To`mendegi ko`rsetkishlerdin` bar ekenligi 12 vedomostin` artiqmashlig`in ko`rsetedi.

2510 scheti boyinsha «Ay boyinsha ja`mi», «Smeta boyinsha kvartalliq jilliq» bul ko`rsetkishlerdi salistiriw o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin to`menletiw ushin rezervlerdi izlew, artiqsha qa`rejetlerge jol qoymaw imkaniyatini jaratadi. Jil basinan haqiqiy ko`rsetkishinin` mag`liwmati o`ndiristi basqariw ha`m og`an xizmet ko`rsetiwdi analiz qiliw ushin paydalanadi.

Tsexlar ha`m zavod basqariw boyinsha o`ndiris qa`rejetlerinin` sintetik esabi 12-vedomost ko`rsetkishleri menen sheklenedi, barliq ka`rxana boyinsha bolsa 10 sanli jurnal-orderdan paydalanadi. Bul jurnal order 3 bo`limnen ibarat. I-«O`ndiris qa`rejetleri», II-«Ekonomikalik elementeli boyinsha qa`rejetler rascheti», III-«Tovar o`nininin` o`zine tu`ser bahasi» .

O`ndirislik schetlarinin` krediti boyinsha tovar aylanislari summasi ha`r ayda 10/1 jurnal orderinen esaplanip shig`ariladi.

Tiykarg`i qurallardin` amortizatsiya ajiratpalar summasi olardin` paydalaniw joylari boyinsha 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetlarina o`tkiziledi.

O`ndiris a`sbap-u`skeneleri ha`m tsex ishindegı transportlar boyinsha esaplang`an amortizatsiya summasi 2510 schettinin` ayriqsha analitik esabinin` debetinde «u`skene ha`m transport qurallarının` amortizatsiyasi» statyasi boyinsha ko`rsetiledi, basqa tiykarg`i qurallar boyinsha bolsa 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetinin` debetinde ayriqsha esapqa alinadi.

Mashinasazliq ka`rxanalarında qa`nigelesken arnawli instrumentler ha`m u`skenelerdin` tozawi qaysi o`nimdi o`ndiriwge tayinlang`an bolsa, sol o`nimdi o`ndiriw boyinsha tiykarg`i o`ndiris qa`rejtlerine o`tkiziledi.

Ka`rxanalar sirtqi sho`lkemlerdin` ha`r tu`rli xizmetlerinen (elektroenergiya. gaz. suw h.t.b.) paydalaniladi. Bul xizmetlerdin` barlig`i tutiniw orinlari ha`m



ta`miyinleniwi boyinsha bas mexanik mag`liwumatlarina tiykarlanip bo`listiriledi. Bul mag`liwmatlarg`a tiykarinan buxgalteriya schetlar, qa`rejet statyalari, ila`ji barinsha kalkulyatsiya ob`ektlari arasinda bo`listiriw kestesin du`zedi.

Jetkezip beriwshilerdin` schetlari menen birge bo`listiriw kesteleri 6010 «Jetkerip beriwshiler ha`m kesip alip islewshilerge to`lenetug`in schetlar» schetinin` krediti ha`m 2510 schettin` debetine jaziw ushin tiykar bolip esaplanadi.

Jetkerip beriwshiler ha`m kesip alip islewshilerge menen alip barilatug`in esap-kitaplar 6010 schetinin` krediti boyinsha 6 sanli jurnal-orderde ju`rgiziledi.

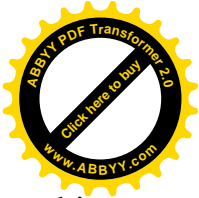
Ka`rxananin` ayirim qa`rejetleri kassadan naq pul menen yamasa esap-kitap schetinan pul o`tkiziw joli menen, yamasa tikkeley esap beriwshi ta`repler ta`repinen 1, 2, 7 jurnal-orderlerde qa`rejetler esapqa alinatug`in schetlardin` debeti menen korrespondentlesken jag`dayda esapqa alinadi. Bul qa`rejetler summasi qa`rejet vedomostlarina ay boyinsha toparlaw rasshifrovka betlerinde alip bariladi.

O`ndiris qa`rejetleri esabinin` na`wbetegi etapi payda boladi. 2510 schetinda ayriqsha esapqa alinatug`in «A`sbap-u`skenelerden paydalaniw saqlaw ha`m olardan paydalaniw qa`rejetleri» 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetinda bo`linetug`in qa`rejetlerdi ja`mlew ha`m esaptan shig`ariwi esaplanadi.

U`skenelerdi saqlaw ha`m olardan paydalaniw qa`rejetleri 2510 scheti boyinsha ashilg`an 12-vedomostda ju`rgiziledi. Bul qa`rejetler korrespondentleniwshi schetlar boyinsha ha`m statyalar boyinsha ja`mlenedi. Vedomostin` bunday du`ziliwi smetanin` orinlaniwin qadag`alaw imkanin beredi.

Smeta stavkasi to`mendegi formula ja`rdeminde esaplap shig`iladi: $N=SR$, bu jerde N smeta (normativ stavkasi, S-u`skenelerdin` bir saatliq jumisin smeta qa`rejetler summasi ha`m R-u`skenelerdin` jumsalg`an mashina saat mug`dari. :skenelerdin` jumsalg`an mashina-saatlarin du`zetiwwshi koeffitsentti ko`beytiriw joli menen tabiladi.

Du`zetiww koeffitsentleri bir tu`rdegi o`ndiris o`zgeshiligine iye bolg`an u`skeneler toparlari boyinsha aniqlanadi.



Uliwma o`ndiris qa`rejetlerinin` analitik esabi 12-vedomostda ja`rdemshi o`ndirisler qa`rejetleri esabi siyaqli ju`rgiziledi. Bul vedomost bir ayg`a ashladi. Bul qa`rejetlerdin` barliq summalari 12 vedomostta ko`rsetilgen son` nomenklatura statyalari ha`m korrespondentleniwshi schetlar boyinsha qa`rejetlerdin` ja`mi shig`ariladi.

Vedomostin` bunday du`ziliwi ha`r bir statya boyinsha qa`rejetleri uliwma o`ndiris qa`rejetler smetasi menen salistiriw imkanin beredi yag`niy smetanin` orinlaniwin ha`m (statyalari boyinsha qa`rejet elementlerin analizlew joli menen) ha`r bir statyalar boyinsha awisiw sebeplerin aniqlaw mu`mkin. Korrespondentlewshi schetlar boyinsha ja`mi 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetinin` debetinde jaziladi. Bul qa`rejetlerinin` ja`mi shig`arilg`anan son` olar 2010 «O`ndiristegi brak» schetlarina o`tkiziledi.

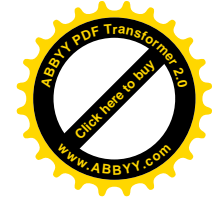
Bir tu`rdegi o`nim o`ndiretug`in, sonday-aq, a`piwayi o`ndiriste uliwma o`ndiris qa`rejetlerin bo`listiriw mu`ta`jligi joq. Bunday o`ndiriste uliwma o`ndiris qa`rejetleri summasina 2010 «Tiykarg`i o`ndiris» scheti debetlenip, 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» scheti kreditlenedi.

Tu`rli ha`m quramali o`nimlerdi o`ndiretug`in ha`m tamamlanbag`an o`ndiriske iye bolg`an ka`rxanalardi basqashalaw. Bunday jag`dayda uliwma o`ndiris qa`rejetleri tayar o`nim tu`rleri ha`m qalg`an to`lenbegen o`ndirisler arasinda bo`listiriledi. Bunnan tisqari bul qa`rejetler brak o`nimnin` o`zine tu`ser bahasina ha`m brakti du`zetiwi qa`rejetlerine de kirgiziledi.

Biz endi uliwma o`ndirislik qa`rejetlerdin` schetlarda jaziliwin ko`rip o`temiz.

Uliwma o`ndirislik qa`rejetlerdin` buxgalteriyaliq jaziwlarda ko`rsetiliwi (min` sumda)

Dt.	6710	Kt.	Dt.	2510	Kt.	Dt.	2010	Kt.
		2004396	(1)	1004	6681	(5)	6681	
Dt.	1010	Kt.						
		1670330	(2)	2670				



Dt.	0210	Kt.		
			1469891	(3) 2469
Dt.	6510	Kt.		
			538	(4) 538

Xojaliq operatsiyalarinin` mazmuni

- 1). Jumisshilarg`a xizmet haqi esaplang`an.
- 2). O`ndiriske materiallar jumsaling`an.
- 3). Tiykarg`i qurallarg`a toziw summasi esaplang`an.
- 4). Qamsizlandiriw to`lemleri esaplang`an.
- 5). Ja`rdemshi o`ndiris qa`rejetleri tiykarg`i o`ndiristin` o`zine tu`ser bahasina qosilg`an.

O`ndiriste buxgalteriya esabinin` waziypalarinan biri bolip, o`ndiristegi jog`altiwlar yag`niy brak o`nimlerdin` esabin tuwri sho`lkemlestiriw esaplanadi. O`ndiristegi brakti esapqa alip bariw brak o`nimlerdin` ko`lemi boyinsha ayipkerlerdi ha`m qaplaytug`in summalardi aniqlaw imkanin beredi.

Ka`rxananin` o`nimsiz qa`rejetleri ishinde o`ndiristegi braktan ko`rilgen ziyansalmag`i ko`p. Aniqlang`an jaylarga qarap brak ishki ha`m sirtqi bolip bo`linedi. Ishki brak dep o`nimler qariydarlarga jiberilgenge shekem aniqlang`an brakta aytiladi. Qariydar ta`repinen aniqlang`an brak bolsa sirtqi brak dep aytiladi.

Jaramsiz o`nimdi (brakti) du`zetiwi ha`m on`law qa`rejetleri ha`m du`zetip bolmaytug`in o`nimge sarplang`an o`nim esabi 2610 «O`ndirstegi brak» kalkulyatsion schetinda esapqa alinadi. Bul schet aktiv schet bolip xojaliq protsesslerin jag`dayin aniqlaydi. 2610 schetinin` debetinde aniqlang`an brak boyinsha qa`rejetler, sonday-aq, normadan artiq kepillikke aling`an du`zetiwi qa`rejetleri ko`rsetiledi. Kreditinde braktan ko`rilgen ziyandi kemeytiriwshi summalar, sonday-aq, braktan ko`rilgen ziyansipatinda o`ndiriske o`tkiziletug`in summa ko`rsetiledi. 2610 scheti boyinsha analitik esap ka`rxananin` tsexlari, o`nim tu`rleri, qa`rejet statyalari ha`m brak ushin ayipdarlar boyinsha ju`rgiziledi.



2610 «O`ndiristegi brak» schetinin` debeti to`mendegi schetlardin` krediti menen korrespondentlenedi.

1010-1050, 1090- schetlari brak o`nimin on`law ushin sariplang`an material quninin` summasina;

2010-2310 schetlari tiykarg`i ha`m ja`demshi o`ndiristegi on`lawg`a bolmaaytug`in braklardan jog`altiwlar summasina;

2810-scheti qariydarlarg`a brak o`nimnin` orina jiberilgen tayar o`nimnin` o`zine tu`ser bahasina;

6810-scheti brak o`nimdi on`law ha`m kepilligin ta`miyinlew jumislarin orinlang`ani ushin jetkerip beriwshilerdin` schetlari aktseptlengende;

6710-scheti brakti on`lawda ba`nt bolg`an jumisshilarg`a esaplang`an xizmet haqi summasina;

6510-scheti sotsialliq qamsizlandiriv ha`m ta`miyinlewge__ajiratilg`an summag`a;

6990- ccheti satip alg`an brak o`nimin tuwirlaw qa`rejetlerin qaplaw ushin tutiniwshilarg`a esaplang`an summasina;

2610 «O`ndiristegi brak schetinin` kreditinde brak o`nimnen ko`rilgen ziyarlardi kemeytirtug`in (jaramaytug`in o`nimdi paydalansa bolatug`in bahadag`i quni; brak o`nimler ushin ayipdarlardan uslap qaliwg`a tiyisli summa sipatsiz materiallar yamasa yarim tayar o`nimler jiberilgenligi na`tiyjesinde brak o`nimdi o`ndiriwge jol qoyilmag`anlig`i ushin tovar jiberiwshilerden o`ndirip aliwg`a tiyisli summa ko`rsetiledi).

Bul waqitta 2610 «O`ndiristegi brak» scheti kreditlenip to`mendegi schetlar debetlenedi:

1010-ccheti brak o`nimdi buziwdan paydalaniwg`a bolatug`in bahada bahalanip kirimge aling`an material;

2010, 2310-schetlari braktan ko`rilgen jog`altiwlar summasin o`nimlerdin`, jumis ha`m xizmetlerdin` o`zine tu`ser bahasina o`tkiziliwi;



6710-schet jol qoyilg`an brak ushin ayipker ta`reptin` jumis haqilarinan uslanip qaliwi;

9430-ccheti alding`i jillarda jol qoyilg`an braktan qaplang`an jog`altiwlaridin` ziyang`a o`tkiziliwi.

Brakti esapqa alatug`in esaptin` analitik esabi ayirim tsexlar o`nimnin` tu`rleri, qa`rejet statyalari, sebepleri ha`m ayipker ta`repler boyinsha ju`rgiziledi.

Brakti du`zetiwi qa`rejetleri. Ishki du`zetiwge bolatug`in braktan ko`rilgen jog`aiwlar esabi brak o`nimdi du`zetiwi menen baylanisli bolg`an to`mendegi qa`rejetleridi bo`listiriwden ibarat: brakti du`zetiwi ushin sariplang`an material, shiyka zat ha`m yarim tayar o`nimler, esaplang`an tiykarg`i ha`m qosimsha jumis haqilari ajiratpalari menen uliwma o`ndiris ha`mde mashina a`sbap-u`skenelerdi saqlaw ha`m olardan paydalaniw qa`rejetlerinin` bir bo`legi barliq qa`rejetler jumsalg`anda 2610 «O`ndiristegi brak» scheti debetlenip tiyisli schetlar kreditlenedi.

Brak o`nim du`zetip bolg`anan keyin 2610 schetinda esaplang`an qa`rejetler summasi tiykarg`i o`ndiriske o`tkiziledi. Du`zetip boling`an braktin` o`zine tu`ser bahasi 2010 schetinda qaladi.

Du`zetip bolmaytug`in braktan ko`rilgen jog`atiwlar. Bunday brak o`nininin` esabin o`zgesheligi sonnan ibarat, brak o`nim o`ndiristen alinadi. Sol qatnas penen o`ndiristin` uliwma qa`rejetlerinen brak o`nimge tiyisli bo`legin tawip 2010 «Tiykari o`ndiris» schitinan qa`rejet statyalari boyinsha shig`arip 2610 «O`ndiristegi brak» schetina o`tkiziwi kerek. Bunin` ushin orinlang`an o`nimdin` o`zine tu`ser bahasi qa`rejet statyalari boyinsha to`mendegishe esaplanadi:

-materiallar quni norma boyinsha ko`tere baha quninda bahalandi ha`m onin` u`stine transport tayarlaw qa`rejetleri qosilip qaytarilatug`in shig`inlar quni alip taslanadi;

-brak aniqlang`ang`a shekem orinlang`an operatsiyalar ha`m qosilg`an jag`dayda tiykarg`i ha`m qosimsha xizmet haqi, sotsial-qamsizg`a ajiratpalar norma boyinsha aniqlanadi;



- mashina ha`m u`skenelerdi orinlaw ha`m olardan paydalaniw qa`rejetleri ha`mde uliwma o`ndiris qa`rejetleri normativ kalkulyatsiyasinda ko`rsetilgen norma boyinsha aniqlanadi.

Biykar turiwlar sirtqi ha`m ishki sebeplerge qarfy biykar turiwlarg`a shetten alinatug`in energiya, materiallar yamasa janilg`ilar ha`m usunday tegis emes ta`miyinleniw kiredi. Bunday biykar turiwlardi ka`rxana direktori imzalang`an akt penen hu`jjetlestiriledi.

Sirtqi sebeplerge qaray biykar turiwdan ko`rilgen qa`rejetler jumisshilardin` biykar turiw waqtinda g`i tiykarg`i ha`m qosimsha haqilari, sotsial qamsizg`a ajiratpa, sonday-aq, biykar turiw waqti da u`nemsiz sarplang`an janilg`i energiya quninan ibarat.

Ishki sebeplergu`e qaray biykar turiwdan ko`rilgen qa`rejetler jumisshilardin` tiykarg`i jumis haqilari sariplang`an janilg`i ha`m energiya quninan ibarat. Bunday qa`rejetler sariplang`anda 2510 «Uliwma o`ndiris qa`rejetleri» schetinin` «Biykar turiwdan ziyandar» statyasi debetlenip tiyisli schetlar (6710, 6510, 2310) kreditlenedi.



II-BAP. O`NDIRIS QA`REJETLERI ANALIZI HA`M ONI NA`TIYJELILIGIN ASIRIW JOLLARI

2.1. O`ndirislik qa`rejetlerdi analizlewdin` waziypalari ha`m materialliq qa`rejetlerdi analizlew

O`nimlerdi o`ndiriwde bir shene tu`rdegi o`ndirislik shig`inlar jumsalinadi. Bul qa`rejetlerdi xojaliq xizmeti barisinda analizlep bariw xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektti basqariwda sheshim qabillawg`a mu`mkinshilik jaratip beredi. O`ndirislik ka`rxanalardin` waziypalarinin` biri bolip o`nimnin` ko`lemi, o`nimnin` sapasi, o`nimlerdin` assartimenti ha`m o`ndirilgen o`nimlerdin` ko`lemi boyinsha jobani az qa`rejetler menen esaplaw bolip tabiladi. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektti jumisinin` no`tiyjesi o`nimnin` o`zine tu`ser baxasinda ko`rinedi. O`nimnin` o`zine tu`ser bahasi-bul ka`rxananin` o`nim o`ndiriw ha`m oni satiw ushin jumsalg`an barliq qa`rejetlerinin` aqshalay summasinin` mug`dari bolip esaplpnadi.

O`nimlerdi o`ndiriwde o`nimlerdin` o`zine tu`ser baxasi qa`rejetlerinin` ekanomikalik elementlerinin` tiykarg`i u`sh toparg`a bo`liwge boladi` Miynet predmetlerinin` shig`ini~ miynet qurallarinin` shig`ini~ miynet xaqi shig`ini.

Qa`rejetlerdi bunday toparlarg`a bo`liw o`ndiris qa`rejetlerinin` smetasin du`ziwde qollaniladi. Qa`rejetler smetasi-bul xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekttin` barliq mu`ta`jlikler ushin za`ru`r bolatug`in shig`inlardi qanday da bir da`wirige, misali` bir jilg`a jobaliq esaplaw bolip esaplanadi. Bunday shig`inlar smetasi resurstin` ha`r bir tu`rine bolg`an, misali` material resurslarina, aylanis qa`rejetlerine, xizmet xaqi fondina xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekttin` talabin aniqlawg`a mu`mkinshilik jaratadi. Qa`rejetler smetasinda xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekttin` tiykarig`i fondina esaplanatug`in amortizatsiyanin` uliwma ayriqsha qatarda ko`rsetiledi. O`nimnin` o`zine tu`ser bahasinin` strukturasi ha`r bir xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektegi o`ndiristin` qalay sho`lkemlestirgenin ha`m texnologiyadan, xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektegi sa`ykes tarawdin` xarakterinen g`a`rezli boladi. O`nimnin` o`zine tu`ser baxasinin` strukturasi-o`nimnin` o`zine tu`ser baxasin to`menletiwdi analizlewdin` bas bag`darin aniqlawg`a mu`mkinshilik beredi. Bunda tiykarg`i diqqatti u`lesi



ko`p bolg`an shig`inlardi u`nemlewge qaratiw kerek. Bul ka`rxanag`a u`lken na`tiyje beredi.

O`ndiris protsesslerde qatnasiwina qaray qa`rejetler tiykarg`i ha`m qosimsha qa`rejetler bolip bo`linedi. Tiykarg`i qa`rejetler-bul o`nim o`ndiriw texnologiyasi menen tuwri baylanisli bolg`an, o`nimge ta`n tutiniw qa`siyetin ha`m xarakterin aniqleydi. Qosimsha qa`rejetiler-bul o`nim o`ndiriw texnologiyasi menen tuwri baylanisli emes, al o`ndiriske xizmet ko`rsetiw ha`m oni basqariw menen baylanisli bolg`an qa`rejetler bolip esaplanadi.

Bul qa`rejetler za`ru`r bolg`ani menen o`nimnin` o`zine tu`ser baxasi ushin qosimsha qa`rejet bolip esaplanadi. Bul qa`rejetler qansha az bolsa, sonsha jaqsı boladi.

Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekt a`dette onlag`an, ju`zlegen tu`rdegi o`nimlerdi eslep shig`aradi. Bunda o`nimnin` barliq tu`ri, o`nimlerdin` barliq tu`rlerin o`ndiriwi boyinsha kalkulyatsiya du`ziledi. Sonday-aq, ka`rxanadag`i ha`r bir o`nim qansha turatug`inlig`i da esaplanadi.

O`nimnin` ha`r bir tu`ri boyinsha o`nimnin` o`zine tu`ser bahasi esaplanadi. Olar du`zilgen jobalar menen salistiriladi ha`m na`tiyjeler aniqlanadi.

O`imlerde o`ndiriw protsessinde o`ndirislik qa`rejetlerinin` tiykarg`i bo`legin materialliq qa`rejetler quraydi. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektin` materialliq qa`rejetlerinin` jumsaliniwin analizlep bariw u`lken a`hmiyetke iye. O`nim islep shig`aratug`in xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektler o`nim o`ndiriw ha`m oni satiw menen shug`illanadi. Usi o`ndirilgen o`nimlerdi ha`r ta`repleme analizlep bariw kerek. O`nim o`ndiriwdi analizlew to`mendegidey bag`darlar boyinsha ju`rgiziledi`

- o`nimnin` ko`leminin` o`zgerisin analizlew;
- o`nimlerdin` du`zilisiz analizlew ;
- o`nimleri tu`rleri boyinsha analizlew;
- o`nimdi jetkerip beriw boyinsha analizlew;
- o`ndiristin` bir qa`lipliligini analizlew.



O`nimdi o`ndiriwdi analizlew barisinda o`nimdi jetkerip beriw, o`nimdi satiwdin` buziliwinin` sebebinen alinbay qalg`an paydanin` mug`dari esaplanadi. Analiz jumisi operativ ha`m buxgalteriyaliq mag`liwmatlarg`a tiykarlanadi. Sonday-aq, analizdin` barisinda basqa da mag`liwmatlardan paydalaniladi.

Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde satilg`an o`nim-sol waqit aralig`inda satilg`an yamasa puli kelip tu`sken o`nim bolip esaplanadi. Taza o`nim dep bul tovarliq o`nimnin` materialliq shig`inlardi alip taslag`andag`i qunina aytiladi.

O`ndirislik xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde o`nimnin` du`zilisini analizlew ushin to`mendegilerdi anazizlew kerek`

- o`nimnin` dizimi boyinsha o`ndiriliwin analizlew`
- o`nim o`ndiriw boyinsha jobanin` orinlaniwin analizlew;
- o`nimnin` jetkerip beriwini analizlew;
- o`nimnin` bir qa`lipiligin analizlew kerek.

O`nimnin` du`zilisinin` o`zgeriwi uliwma o`nim o`ndiriwdin` ko`lemine de ta`sir etedi. Aling`an paydani ha`m o`zine tu`ser bahanin` o`zgeriwine de ta`sir tiygizedi. O`nim o`ndiriwge ta`sir etiwshi faktorlardi analizlew ushin uliwma o`ndirilgen o`nimnin` ko`lemi tiykarinan to`mendegidey eki faktordin` ta`siri na`tiyjesindeo`sip yamasa kemnyip otiradi:

1. Islewshilerdin` saninin` o`zgerisi;
2. Miynet o`nimdarlig`in o`zgersi na`tiyjesinde.

Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde jil dawaminda o`ndirilgen o`nimlardin` ko`lemine ha`r qiyli faktorlardin` ta`siri na`tiyjesinde o`zgeriske ushiraydi. Ha`zirgi bazar ekonomikasina o`tiw da`wirinde basli ka`rsetkish bolip o`ndirilgen o`nimnin` ko`lemine emes, al satilg`an o`nimnin` ko`lemi esaplanadi. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektler qansha ko`p o`nim islep shiqqani menen onin` xizmetin jaqsi dewge bolmaydi. Al satilg`an o`nimnin` ko`lemi ha`m usi o`nimdi satiwdan alg`an paydanin` mug`darina qaray ka`rxananiq xojaliq xizmeti aniqlanadi. O`nimdi tek g`ana bazarg`a bag`darlaw kerek. Sebebi, o`nimnin` o`z waqtinda



satiliwi o`ndirislik protsesstin u`zliksizligin ta`miynlep otiradi. Al, bul o`z gezeginde ka`rxananin` paydasina unamli ta`sir etedi.

Jilliq esabattin` formalarinda materialliq aylanistag`i qa`rejetler haqqindag` mag`liwmatlar esaplanadi, sonday-aq, xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde sarip - qa`rejetleri tuwrali esabat mag`liwmatlari ko`rsetiledi.

2.1-kecte

2015 jil 1-yanvarg`a «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inda satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasina esaplang`an shig`inlar

	Shig`inlar	min` sum
1.	Shiyki zat ha`m materiallar	38765
2.	Xizmet haqi	5957
3	Sots. qamsizlandiriv	2383
4	Jol fondi	958
5	Bank protsenti	1044
6	Amortizatsiya	3568
7	Birden-bir jer salig`i	282
9	basqada	5353
	Barlig`i	58462

O`ndirislik xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerde o`nimlerdi satiw boyinsha na`tiyjelerdi analizlep bariw ju`da` a`hmiyetke iye. Sebebi ha`r bir o`ndirilgen o`nimdi satiw boyinsha payda yamasa ziyani ko`rilip atirg`anlig`i aniqlanip bariladi. Usilardi aniqlay otirip aksionerlik ja`miyet qaysi o`nimlerdi ko`birek islep shig`iriv kerek yamasa qaysi o`nimlerdi uliu`ma islep shig`armaw kerek ekenligine juwmaq shig`ariwi mu`mkin. Finans na`tiyjesi bul xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` paydasi yamasa ziyani menen islep atirg`anlig`in bildiredi.

O`ndirislik xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` finans xojaliq jumisi buxgalteriyaliq esaptiq schetlarinda xojaliq jumisinin` bir qiyli faktlerin (finans, xojaliq operatsiyalarin ha`m basqada operatsiyalardi) ko`rsetiwde birden bir usillardi bildiredi. Finans na`tiyjeleri schetlari esap beriw jilinda ka`rxana



jumisinin` finans juwmaqlarin shig`ariw ha`m paydalaniw haqqında mag`lumatlardi uliwmalastiriw ushin arnalg`an.

Finans na`tiyjesi № 9000-9900 sintetikalıq schetarda esapqa alınıp bariladi. 9010 schettin` kreditinde ka`rxananin` payda summaları, al debet ta`repinde ko`rilgen ziyan yamasa qa`rejetlerdin` jabiliw summaları esapqa alınıp bariladi. Esap beriw da`wiri ishinde debet ha`m kredit aylanislarin salıstiriw esap beriwın da`wirin aqırg`i finans na`tiyjesin ka`rsetedi.

Xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` finans na`tiyjesin analizlew ekonomikalıq analizlew din` juwmaqlawshi basqishi bolip esaplanadi. Ka`rxanavnin` finans jag`dayi onin` o`ndiris xig`metine yag`niy o`nimnin` sipati, assartimenti, o`zine tu`ser baxasi, a`sirese o`nimlerdi satiw ha`m kelip tu`sken paydag`a baylanisli.

Bazar ekanomikasına o`tiw da`wirinde xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektler qansha ko`p o`nim islep shig`arg`ani menen onin` xızmeti jaqsi dewge bolmaydi. Xa`r qanday ka`rxananin` finans na`tiyjesin analizlew ushin jil boyliq o`ndirilgen o`nimnin` mug`darin sol o`nimlerdin` satiw dan tu`sken ha`m sonday-aq, bul boyınsha to`lengen salıqlardi to`lew, o`ndirislik ha`m basqada tu`simlerdin` mug`dari, o`nim satiwga jumsalğan qa`rejetlerdin` mug`dari ha`m en` aqırında xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` wliwma finans na`tiyjesi ha`m bunnan to`lengen salik mug`dari alınıp ka`rxananin` naq paydasi aniqlanadi. Solay etip, finans na`tiyjesin analizlew juwmaqlawshi basqish bolip esaplanadi. Finans na`tiyjesin analizlew ushin balansliq payda mug`darında aniqlaw kerek. Payda- xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` xojalıq jag`dayin ha`r ta`repleme xarakterlep beriwı tiykarg`i ko`rsetkish. Payda-xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerde ekonomikalıq rawajlanıw fondlarin du`ziw, Byudjetke to`lemler, kapital qoyilmalardi pul qarjilari menen ta`miyinlew ha`m tag`i basqa qa`rejetlerdi qaplawi za`ru`r.

Xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` finans na`tiyjesin analizlew ushin sol esaplıq jili o`nim satiw din` tu`sken tu`simnin` mug`darin o`nim satiw din` tu`sken naq paydanin` mug`darin, sonday-aq, jil boyliq tu`sken naq paydanin` mug`darin



o`tken jildag`i esap mag`liwmatlari menen salistiradi otirip ha`m og`an ta`sir etiwshi faktorlardi analiz etip u`yreniw kerek.

Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` da`ramati (o`nimdi satiwdan tu`sken tu`sim) qa`rejetlerdin` (o`nimnin` o`zine tu`ser baxasi) joqari bolsa (artsa), bunda bunday ka`rxanalar payda ko`riwshi, rentebellik ka`rxanalar dep ataladi. Ziyan menen islewshi xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektler rentebelli emes sub`ekt bolip esaplanadi. Minanday jag`day da boliwi mu`mkin: qa`rejetler da`ramatlar menen ten`, aytarliqtay payda ha`m ziyan da joq. Biraq, degen menen ha`r qanday xojaliq rentabelli boliwg`a erisiw kerek. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlari xizmetine jaqsi baha beriw o`ndiristin` keyingi rawajlanawin, xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektin` ha`m xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdegi ha`r bir xizmitker ha`m jumisshinin` o`nim o`ndiriwdi arttiriwg`a ha`m o`ndiristin` rentabelligin joqarilatiwg`a qizig`iwshilig`in arttiradi. Rentabelligik xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekt paydasi xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektin` o`ndirislik xojaliq xizmet uliwmalastiriwshi ko`lemi bolip esaplanadi. Paydanin` mug`dari ha`r bir birlik o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin to`menletiwden g`ana ko`beyip qoymastan, al sonin` menen birge o`ndirilip ha`m satilip atirg`an o`nimnin` sanin arttiriwdan, tu`rlerin ken`eytiw ha`m joqarilatiwdan, o`nimnin` sapasin arttiriwdan da ko`beyip baradi. O`ndiristin` xojaliq jag`dayin analizlew ushin tek paydanin` mug`dari ha`m o`simi a`hmiyetli bolip qalmay, sonday-aq, rentabellik qa`ddinde yag`niy ha`r bir sumliq o`ndirislik fondina tuwri keletug`in payda mug`darinda biliw kerek boladi.

Rentabellikti analizlewdin` tiykarg`i ma`selesi bolip to`mendegiler esaplanadi: Balansliq paydanin` jillar dawamindag`i du`ziliw strukturasin ha`m o`siw templerin aniqlaw, uliwma (balansliq) payda boyinsha jobanin` orinlawin aniqlaytug`in ko`rsetkishlerinin` ta`sirin u`yreniw, ziyannin` payda boliw jollarinin` aldin aliw ha`m sebeplerin anin`law, xojaliq ju`rgiziwshi sub`ekttegi o`ndirislik resurslardan na`tiyjeli paydalaniw na`tiyjesinde aling`an payda summasin aniqlaw ha`m sirtqi faktorlardin` ta`sirin ken`eytiw, uliwma rentabellik qa`ddine ta`sir etiwshi faktorlardi aniqlaw bolip tabiladi.



2.2. Islep shig`ariw qa`rejetlerinin` analizlewde audittin` a`hmiyeti, normativ tiykarlari

Islep shig`ariw qa`rejetleri ha`m o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasin tekseriwden o`tkiziwdegi maqset payda bolg`an xojaliq aylanislarin esapqa aliw ha`m saliqqa tartiwda qollanilip atirg`an ta`rtiptin` O`zbekstan Respublikasi normativ hu`jjetleri talaplarina muwapiqlig`in aniqlawdan ibarat.

Ka`rxanalarda islep shig`ariw qa`rejetleri ha`m saliqqa tartiw esabin ta`rtipke saliwshi tiykarg`i hu`jjet-O`zbekstan Respublikasi Ministrler Ken`esinin` 1999 jil 5-fevraldag`i 54-sanli qarari menen tastiwiqlang`an «O`nim (jumis, xizmet)lerdi islep shig`ariw ha`m realizatsiya qa`rejetlerinin` qurami ha`mde finansliq na`tiyjelerdi qa`liplestiriw ta`rtibi tuwrisindag`i Nizam» bolip esaplanadi.

Islep shig`ariw qa`rejetleri esabinin` tuwrilig`in ha`m o`nim, jumis ha`mde xizmetlerdin` o`zine tu`ser bahasi tuwrisindag`i esabatti du`ziwdin` tuwrilig`in qadag`alaw ushin to`mendegilerdi tekseriw lazim: esabat da`wirindegi haqiyqiy qa`rejetlerdin` islep shig`ariw qa`rejetleri schetlarinda o`z waqtinda, toliq ha`m isenemli sa`wleleniwi; islep shig`ariwg`a qa`rejet qiling`an shiyki zatlar, materiallar, janilg`ilar, awisiq bo`lekler ha`m janilg`i-maylaw materiallarin bahalau`din` tuwrilig`i; belgilengen qa`rejet smetalari, lawazimliq ayliqlar, tarif stavkalari, islep shig`ariw xizmetkerlerinin` miynetine haqi to`lew ha`m siyliqlaw haqqindag`i Nizamg`a a`mel qiliw u`stinen qadag`alawdin` ta`miyinlengenligi; islep shig`ariwshi emes qa`rejetler ha`m jog`altiwlardin` payda boliw sebepleri ha`mde esaptan o`shiriliwinin` tiykarlang`anliqlari; olardi kemeyittiriw boyinsha qabil qiling`an ilajlar; tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivlerge amortizatsiya esaplawdin` tuwrilig`i; tovar-materialliq bayliqlardin` esap bahasidan shetke shiqqan summalardi esaptan shig`ariwdin` tuwrilig`i; tovarlar,



JMO` ha`m basqada bayliqlardin` ta`biy kemeyiwin esaptan shig`ariwdin` tuwrilig`i ha`m tag`ida basqalar.

Tiykarg`i qa`rejetler, islep shig`ariwdi sho`lkemlestiriw ha`m basqariw qa`rejetlerinin` tuwri ha`m tiykarlang`an ha`mde normativlerge muwapiqlilig`i tekseriledi. O`nim (jumis, xizmet)lerdin` rejedgi ha`m esabat kalkulyatsiyasinin` tuwrilig`in qa`rejet statyalari boyinsha tekseriledi. Na`tiyjede reje ha`m haqiyqiy o`zine tu`ser baha ortasindag`i ayirmashiliqladi statyalari boyinsha analiz qilinip, ayirmashiliqlar sebebi aniqlanadi. Shiyki zat ha`m materiallardi sariplawdin` tuwrilig`i, bahalar tuwrilig`in tekseriw metodlari, o`nim (jumis, xizmet) birligine tuwri keletug`in sarip normativine a`mel qiliniwi tekseriledi. Braktan ko`rilgen jog`altiwlar ha`m islep shig`ariw qa`rejetleri schetlarin jabiwdin` tuwrilig`in tekseriw.

Auditor sonni jaqsi biliwi za`ru`r, o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`zine tu`ser bahasi buxgalteriya esabinda a`piwayi xizmet tu`rleri boyinsha esabat da`wirinde o`nim islep shig`ariw (jumis orinlaw, xizmet ko`rsetiw) ha`m realizatsiya menen baylanisli sariplar jiyindisi siyaqli aniqlanadi.

Joqaridag`i ati aytilg`an, «Qa`rejetler qurami. ... tuwrising`i Nizam»g`a muwapiq barliq qa`rejetler to`mendegishe toparlanadi:

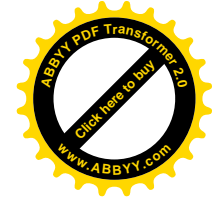
1. O`nimlerdin` islep shig`ariw o`zine tu`ser bahasina kiritiletug`in qa`rejetler:

a) tuwri ha`m janapay qa`rejetler;

b) tuwri ha`m janapay miynet qa`rejetler;

v) basqa tuwri ha`m janapay qa`rejetler, sonin` ishinde islep shig`ariw qa`siyetine iye bolg`an u`steme qa`rejetler.

2. Islep shig`ariw o`zine tu`ser bahasina kiritilmesten, da`wir qa`rejetleri quraminda esapqa alinip, tiykarg`i xizmetten aling`an payda esabinan qaplanatug`in qa`rejetler;



- a) satiw qa`rejetleri;
- b) basqariw qa`rejetleri;
- v) basqa aylanis qa`rejetleri ha`m ziyanlar.

3. Xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` uliwma xojaliq xizmetinen aling`an payda yamasa ko`rilgen ziyanlarin esaplaw shig`ariwda esapqa alinatug`in, onin` finansliq xizmetine tiyisli qa`rejetleri;

- a) protsentler boyinsha sariplar;
- b) shet el valyuta aylanislari boyinsha keru kurs ayirmashiliqlari;
- v) bahali qag`azlarg`a qoyilg`an qarjilardi qayta bahalaw;
- g) finansliq xizmetke tiyisli basqa qa`rejetler.

4. Payda (da`ramat) salig`in to`legenge shekem bolg`an payda yamasa ziyanlardi esaplap shig`ariwda esapqa alinatug`in ayriqsha jag`daylardag`i ziyanlar.

Auditor qa`rejetler quramin toliq analiz qilip shig`iwi ushin ha`r bir qa`rejet toparindag`i ekonomikalik elementlerdi tekserip shig`iwi lazim.

Qa`rejetler topari ekonomikalik mazmung`a ko`re o`nim (jumis, xizmet)ler o`zine tu`ser bahasinin` quramin qurawshi to`mendegi elementlerge bo`linedi:

1. Islep shig`ariw materialliq qa`rejetler;
2. Islep shig`ariw qa`siyetine iye bolg`an miynet haqi qa`rejetleri;
3. Islep shig`ariwg`a tiyisli sotsialliq qamsizlandiriw ajiratpalari;
4. Islep shig`ariw a`hmiyetine iye bolg`an tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivlerdin` go`neriwi;
5. Islep shig`ariw a`hmiyetine iye bolg`an basqa qa`rejetler.

Sonin` ushin auditor ha`r bir qa`rejet elementi quraminin` «Nizam»g`a muwapiqlilig`ina isenim hasil qiliwi lazim.



«Islep shig`ariw materialliq qa`rejetleri» elementi quramina islep shig`arilatug`in o`nimlerdin` tiykarin qurawshi yamasa o`nimlerdi tayarlaw (jumislardi orinlaw ha`m xizmetler ko`rsetiw)de za`ru`r quramliq bo`limi esaplang`an, shetten satip aling`an shiyki zat ha`m materiallar, jiynawshi buyimlar ha`m yarim tayar o`nimler, jumis ha`m xizmetler ha`mde Nizamda belgilengen basqa qa`rejetler kiredi.

Auditor qaytarip alinatug`in shig`indilar quni ha`m idis ha`mde oraw materiallari quni olardi satiw, paydalaniw yamasa skladg`a kiris qiliw mu`mkin bolg`an bahada bahalanip, o`nimnin` o`zine tu`ser bahasina kirgiziletug`in materialliq resurslar qa`rejetlerinen shegirip taslang`anlig`in aniqlaw za`ru`r. Sonday-aq, usi element boyinsha sa`wlelendiriletug`in materiallar resurslar quni olardan satip aliw bahasinan, sonnan barter kelisiwlerinde, qosimsha bahadan, ta`miyinlewshi, sirtqi ekonomikaliq sho`lkemlerge to`lenetug`in da`ldalshiliq siyliqlaniwlarinan, tovar birjalari xizmetleri quninan, sonin` ishinde brokerlik xizmetler menen birge, bajilar ha`m jiyinlardan, ju`klep-tu`siriw ha`mde tasiwg`a haqi to`lewden, sirtqi yuridikaliq ta`repler ta`repinen a`melge asirilatug`in saqlaw ha`m jetkizip beriwge haqi to`lewden kelip shig`ip qa`liplesiwin de na`zerde tutiwi za`ru`r.

Bulardan tisqari auditor o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasina alip barilg`an materialliq resurslardi bahalawdin` tuwrilig`in da tekseriwi kerek.

Islep shig`ariw qa`siyetine iye bolg`an miynet haqi qa`rejetleri. Bul element boyinsha qa`rejetler dizimi «Qa`rejetler qurami ... tuwrising`i Nizam»da toliq berilgen.

O`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasinin` usi elementini tekseriwde aniqlanatug`in tiykarig`i qa`te-bul qa`rejetlerdin` islep shig`ariw bag`dari printsipline a`mel qilimasliq. Auditor is haqini esaplawg`a tiyisli da`slepki hu`jjetlerdi tekseriw



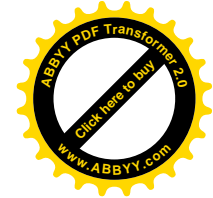
waqtinda basqa xizmet tu`rlerinde ba`nt bolg`an tiykarg`i xizmettegi o`nimlardin` o`zine tu`ser bahasina qosilg`an faktlardi aniqlawi kerek. Bug`an 6710-«Miyнет haqi boyinsha xizmetkerler menen esap-kitaplar» ha`m 6720-«Deponentlengen miynet haqi» schetlarinin` krediti boyinsha mag`liwmatlardin` islep shig`ariwg`a alip barilg`an bo`limin, jiyma miynet haqi vedomostinin` oni esaplaw bo`limi boyinsha ja`mi ko`rsetkishleri menensalistiriw arqali erisiledi.

Islep shig`ariwg`a tiyisli sotsialliq qamsizlandiriw ajiratpalari. Bul elemente byudjetten tisqari ma`jbu`riy fondlarga`nizamshiliq penen belgilengen normativlerge muwapiq ajratilg`an to`lemler kiredi. Ma`selen, miynet haqi fondinan qamsizlandiriw fondina ma`jbu`riy ajiratpalar, ma`mleketlik pensiya fondlarina, erkin medetsina qamsizlandiriw ha`m qamsizlandiriwdin` basqa tu`rlerine ajiratpalar, ba`ntlik xizmetine ajiratpalar usilar qatarina kiredi. Bunday ajiratpalardin` o`nimlardin` o`zine tu`ser bahasina alip bariliwin tekseriwde byudjetten tiskari fondlarga`n to`lenetug`in avanslardi esaplaw shig`ariw dereklerinin` miynet haqi fondinin` o`zin esaplaw shig`ariw deregine tikkeley baylanisli ekenligine itibar beriw za`ru`r.

Islep shig`ariw a`hmiyetine iye bolg`an tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivlardin` go`neriwi. Usi element boyinsha qa`rejetler quramina tiykarg`i islep shig`ariw qurallarinin`, sonin` ishinde finansliq lizing tiykarinda aling`anlarin da qosqan halda da`slepki qunina salistirmali belgilengen ta`rtipte tastiyoqlang`an normativler, jedellestirilgen amortizatsiyani da qosip, esaplang`an amortizatsiya ajiratpalari summaları kiredi.

Sonni aytip o`tiw kerek, «Tiykarg`i qurallar» atli BEMS na muwapiq tiykarg`i qurallarga`n amortizatsiya esaplawdin` to`mendegi usillari usinis etiledi:

1. Bir tegis (tuwri siziqli) usil;
2. Orinlang`an isler ko`lemine sa`ykes usil (islep shig`ariw usili) ; ;



3. Tiykarg`i qurallar paydali xizmet qiliw mu`ddeti jillar saninin` jiyindisi boyinsha esaptan shig`ariw usili (kumlyativ usil);

4. Kemeyip bariwshi qaldiq usili.

Auditor ka`rxanada usi usillardin` birewi tan`lap alinip, esap ju`rigiziw siyasati tuwrisindag`i buyriq penen ra`smiylestirilgenin aniqlawı lazim.

Amortizatsiya ajiratpalarin esaplaw jilliq summasi to`mendegishe aniqlanadi:

1. **Bir tegis (tuwri siziqli) usilinda**-belgili tiykarg`i qural ob`ektinin da`slepki quni, amortizatsiya normasi ha`m paydali xizmet qiliw mu`ddetinen kelip shig`ir aniqlanadi.

2. **Orinlang`an isler ko`lemine sa`ykes usil (islep shig`ariw usili)** boyinsha amortizatsiya esaplaw tek tiykarg`i quraldan paydalaniw na`tiyjesine tiykarlanip, oni esaplaw waqtında waqıt aralıg`i rol oynamaydi.

3. **Tiykarg`i qurallar paydali xizmet qiliw mu`ddeti dawamında jillar saninin` jiyindisi boyinsha esaptan o`shiriw usili (kumlyativ usil).** Belgili tiykarg`i quraldin` paydali xizmet qiliw mu`ddeti dawamında g`i jillar jiyindisi tiykarında aniqlanip, usi jiyindi esap-kitap koeffitsienti ushin maxraj qilip alinadi. Paydali xizmet qiliw mu`ddeti dawamında g`i jillar sani bolsa pa`seyip, kemeyip bariw ta`rtibinde teskeri jaylastiriladi.

4. **Kemeyip bariwshi qaldiq usili** kumulyativ usildag`i printsipke tiykarlang`an bolip, qa`legen qatan` stavka qollaniliwi mu`mkin. Bunday stavka sipatında ko`p jag`daylarda bir tegis (tuwri siziqli) usilda qollanilatug`in amortizatsiya normasinin` ekige ko`beyittirilgen mug`dari alinadi ha`m ha`r jil basında g`i qaldiq quninan usi jil uishin go`neriw summasi esaplaw bariladi.

Auditor ka`rxanada qollanilip atirg`an amortizatsiya esaplaw usili boyinsha esap-kitaplardin` tuwrilig`in da tekseriw lazim. Sonday-aq, tiykarg`i qurallar ob`ektleri boyinsha amortizatsiya ajiratpalarin esaplaw usilinan qatan` na`zer, jil



dawaminda ha`r ayda jilliq summanin` 1/12 bo`limi ko`leminde esaplap barilg`anlig`in aniqlaw kerek. Tiykarg`i qurallar boyinsha amortizatsiya ajiratpalari qaysi esabat da`wirinen esaplang`an bolsa, buxgalteriya esabi ha`m esabatta usi da`wirde sa`wlelendirwi, ha`mde finansliq na`tijjesi qanday boliwinan katan` na`zer (payda yamasa ziyani) esaplaniwin da na`zerde tutiw za`ru`r.

Islep shig`ariw a`hmiyetine iye bolg`an basqa qa`rejetler dizimi «Qa`rejetler qurami ... tuwrisindag`i Nizam»da toliq keltirilgen. Sonnan, islep shig`ariw protsesslerine xizmet ko`rsetiw qa`rejetleri: islep shig`ariwdi shiyki zat, materiallar, janilg`i, energiya ha`m basqa miynet qurallari ha`mde buyimlar menen ta`miyinlew qa`rejetleri; tiykarg`i islep shig`ariw qurallarini isshi halatinda saqlaw qa`rejetleri; tiykarg`i islep shig`ariw qurallarini xojaliq usuli mene barliq tu`rdegi ta`mirlewler islep shig`ariw qa`rejetlerinin` tiyisli statyaları boyinsha o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasina kiritiledi.



2.3. Bazar ekonomikasi sha`rayatinda o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin kemeyittiriwdin` a`hmiyeti

O`nimnin` o`zine tu`ser bahasi xojaliq ju`ritiwshi sub`ektin` finans xojaliq xizmetinin` barliq ta`replerin sa`wlelendiriwshi ko`rsetkish bolip tabiladi. Sol sabapli islep shig`ariw qa`rejetlerin tuwri esapqa aliw ha`m o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin kalkulyatsiya qiliw ha`mde analizlew. Buxgalteriya esabi ha`m ekonomikalik analizdin` a`hmiyetli waziypalarinan biri bolip esaplanadi.

Bu`gu`ngi ku`nde xojaliq ju`ritiwshi sub`ektin` xizmetinin` za`ru`r ko`rsetkishlerinen ha`m og`an baha beretug`in ko`rsetkishlerinen biri payda ha`m rentabellik. Paydag`a ta`sir etiwshi faktor bul o`nimnin` o`zine tu`ser bahasi.

5.02.1999 jildan baslap a`melde qollap kiyatirg`an nizamg`a muwapiq qa`rejet quramina kiretug`in statyalarg`a o`zgerisler kiritildi. O`nimnin` o`zine tu`ser bahasina kiritiletug`in qa`rejetler quramin aniqlawdan maqset:

a) Buxgalteriya esabi schetinda ja`mi qa`rejetler tuwrisinda toliq ha`m aniq mag`liwmatlarg`a iye boliw, ka`rxana xizmetinin` rentabelligi ha`m bazar ekonomikasi sha`rayatinda ba`sekege turaqlilig`in aniqlaw.

b) Soliq to`lenetug`in bazani aniq esaplaw.

Analiz waziypasi.

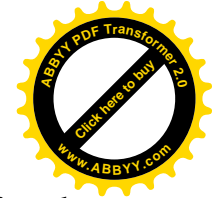
a) O`zine tu`ser bahani pa`seyittiriw boyinsha belgilengen rejenin` orinlaniwi ha`m dinamikasini qadag`alaw.

b) O`zine tu`ser bahaning o`zgeriw sebeplerini aniqlaw ha`m og`an ta`sir eteug`in faktorlardi mug`dari jag`inan esaplaw.

v) Ayrim tu`rdegi o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin qa`rejet statyalari boyinsha analiz etiw.

g) O`zine tu`ser bahani pa`seyittiriw rezervlarini aniqlaw.

O`nimnin` o`zine tu`ser bahasina kiritiletug`in, o`nim (is, xizmet)di islep shig`ariw ha`m sati boyinsha qa`rejetler qurami ha`mde finansliq na`tijjelerdi qa`liplestiriw haqqindag`i Nizam (1.01.95.№9) buxgalteriya esabi, esabat tuwrisindag`i a`meldegi nizamshiliqqa muwapiq xojaliq ju`rigiziwshi sub`ektlar



(bankte esap betin aship xizmet ju`ritiwshi) fizikaliq ha`m yuridikaliq ta`repler ha`m «O`zbekistan respublikasi rezidentleri o`nimnin` o`zine tu`ser bahasina kiritiletug`in qa`rejetlerdi aniqlawdin` birdeyligin ta`miyinlew maqsetinde islep shig`ilg`an.

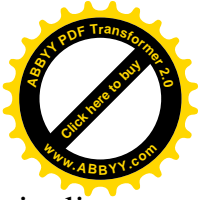
Usi Nizam buxgalteriya esabi maqsetlerinde ha`m saliqqa tartiw maqsetlerinde qa`rejetlerdi esaplaw ta`rtiplerindegi ayirmashiliqlardi esapqa alg`an halda islep shig`ilg`an. Buxgalteriya esabi, ekonomikaliq analizdin` tiykarg`i maqseti xojaliq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` bazar ekonomikasi sharayatlarinda ba`sekege shidamlilig`in aniqlaw bolip esaplanadi.

Nizamda buxgalteriya esabi boyinsha payda menen saliqqa tartilatua`in payda ortasindag`i ayirmashiliqlarg`a tu`sinik berilgen.

Saliqqa tartilatug`in payda buxgalteriya esabindag`i paydadan pariqliq qiliwinin` sebebi sonda, ma`mleket saliq siyasatına muwapiqliq a`meldegi saliq nizamshilig`i boyinsha ka`rxana qa`rejetlerinin` bir bo`limi saliqqa tartilatug`in bazag`a kirmeydi. Nizamda finansliq na`tijelerdi qa`liplestiriwdin` tiykarg`i qag`iydalari ha`m qa`rejetlerdi toparlaw berilgen. Birinshi qosimshada esabat da`wirindegi balans paydasin esaplawda shegiriletug`in, biraq xojaliq sub`ektinin` saliqqa tartilatug`in bazasina qosilatug`in qa`rejet statyalari berilgen. Ekinshi qosimshada qa`rejetler a`melge asirilg`an waqittaa saliqqa tartilatug`in bazadan shegirilmeytug`in, biraq keyingi da`wirlerde shegiriletug`in qa`rejetler dizimi berilgen (waqit boyinsha ayirmashiliqlar).

U`shinshi qosimshada paydasi emes, da`ramatti saliqqa tartilatug`in ka`rxanalar ushin qosimsha shegirilmeytug`in qa`rejetler dizimi berilgen.

O`nimnin` o`zine tu`ser bahasi o`nim (jumis, xizmet)lerdi islep shig`ariw yamasa qayta islew protsessinde isletilgen ta`biy resurslar, shiyki zat materiallari, janilg`i, energiya, tiykarg`i qurallar (amortizatsiya), miynet rusurslari ha`m basqa islep shig`ariw menen baylanisla bolg`an qa`rejetlerdin` qunliqlik ko`rinishini sa`wlelendiredi.



O`nimlerdi islep shig`ariwdin` o`zine tu`ser bahasina islep shig`ariwdi sho`lkemlestiriw metodi ha`m texnologiyasi menen belgilengen o`nimdi islep shig`ariw (jumis, xizmetlerdi orinlaw) menen tikkeley baylanisli qa`rejetler kiritiledi. Bularg`a: tikkeley ha`m janapay materialliq qa`rejetler, tikkeley ha`m janapay miynet qa`rejetleri, islep shig`ariw bag`darindag`i u`steme qa`rejetler ha`mde basqa tikkeley ha`m janapay qa`rejetler kiredi.

Islep shig`ariwdin` materialliq qa`rejetleri quramina kiredi:

-sirttan satip alinatug`in islep shig`ariw quramina kirip, onin` tiykarin quraytug`in yamasa o`nim tayarlawda (jumis orinlawda, xizmet ko`rsetiwde) za`ru`r komponent esaplanatug`in shiyki zatlar ha`m materiallar.

-o`nimdi oraw ha`mde basqa islep shig`ariw za`ru`rligi ushin satip aling`an materiallar, on`law ushin kerekli bo`lekler ha`m basqa buyimlar.

-texnologik maqsetler, binalardi jilitiw, barliq tu`rdegi energiyani islep shig`ariw ushin jumsalatus`in shetten satip aling`an janilg`inin` barliq tu`rleri

-ka`rxananin` texnologik, tarnsport ha`m basqa islep shig`ariw, sonday-aq, xojaliq za`ru`rligine jumsalatus`in satip alinatug`in barliq tu`rdegi energiya.

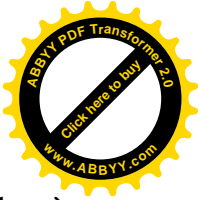
-ta`biy kemeyiwidin` norma shegarasindag`i materialliq resurslardin` kemisi ha`m buziliwlarinan jog`altiwlar.

Islep shig`ariwdag`i miynetke haqi to`lew qa`rejetlerine to`mendegi statyalar kiredi.

-ka`rxanada qabil qiling`an miynetke haqi to`lew formasi ha`m sistemalarina muwapiq saatpay haqilari, tarif stavkalari ha`m okladlari tiykarinda haqiyqiy orinlang`an isler ushin islep shig`ariwdag`i esaplang`an is haqi.

-natural tu`rinde haqi to`lew ta`rtibi boyinsha beriletug`in o`nim quni.

-a`meldegi ta`rtiplerge ko`re xoshemetlewshi to`lemler, sonnan: islep shig`ariw na`tiyjeleri ushin siyliqlar (zatlay siyliqlardi qosqan halda) ta`rif stavkalari ha`m okladlarg`a ka`sip sheberi ushin qosimsha u`steme to`lemler, a`meldgei nizamshiliqqa muwapiq ko`p jilliq xizmetleri ushin (usi xojaliqta bir qa`nigelesken staji ushin) islep shig`ariw xizmetkerlerine beriletug`in



xoshemetlew, siyliqlar, ka`sip maharati ushin ta`rif stakalari ha`m okladlarga u`steme to`lemler, ha`rekettegi nizamshiliqqa muwapiq ko`p jilliq xizmetleri ushin islep shig`ariw xizmetkerlerine beriletug`in xoshemetlewler.

A`meldegi nizamg`a muwapiq barliq qa`rejetler to`mendegi toparlarga bo`linedi.

a) O`nim islep shig`ariwdin` o`zine tu`ser bahasina qosilatug`in qa`rejetler.

b) Islep shig`ariwdin` o`zine tu`ser bahasina qosilmaytug`in qa`rejetler, biraq da`wir qa`rejetlerine qosilatug`in qa`rejetler (tiykarg`i xizmetten ko`rilgen paydani aniqlaw ushin)

v) ka`rxanani uliwma xojaliq xizmetinen ko`rgen payda yamasa ziyandi aniqlawda esapqa alinatug`in finansliq xizmet qa`rejetleri.

g) Ayriqsha jag`daylarda ziyani (saliq to`lewge shekem aniqlanatug`in paydani esaplawda qatnasatug`in).

Sol sebepli qa`rejetlerdi to`mendegi toparlarga bo`lemiz:

1. O`nimdi islep shig`ariwdin` o`zine tu`ser bahasi:

a) Tikkeley ha`m janapay materialliq qa`rejetler.

b) Tikkeley ha`m janapay miynet qa`rejetleri.

v) Islep shig`ariwdag`i administrativlik qa`rejetler

2. Da`wir qa`rejetleri.

a) Satiw boyinsha qa`rejetler.

b) Basqariw qa`rejetleri.

v) Basqa operatsion qa`rejetler ha`m ziyandar

3. Finansliq xizmet qa`rejetleri.

a) Protsentler boyinsha sariplar.

b) Shet el valyutasi kursi o`zgeriwinen ko`rilgen ziyani.

v) Bahali qag`azlarga qoyilg`an qarjilardi qayta bahalau`dan ko`rilgen ziyani.

g) Finansliq xizmet boyinsha jumsalg`an qa`rejetler.

4. Ayriqsha jag`daylarda ziyandar.

O`ndirislik ha`m o`ndirislik emes qa`rejetler.



O`nim islep shig`ariw menen baylanisli bolg`an qa`rejetlerge islep shig`ariw qa`rejetleri dep ataladi:

-materialliq qa`rejetleri.

-miynet haqi qa`rejetleri.

-islep shig`ariw menen baylanisli administrativlik qa`rejetler.

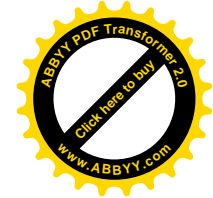
Tikkeley materialliq qa`rejetler miynet haqi menen birgelikte da`slepki qa`rejetlerdi quraydi.

Miynet haqi ha`m islep shig`ariw xarakterindegi administrativlik-basqariw qa`rejetleri birgelikte konversiya qa`rejetlerin quraydi.

Materialliq qa`rejetler konversiya qa`rejetleri menen birgelikte toliq islep shig`ariwdin` o`zine tu`ser bahasin quraydi.

O`dirislik emes qa`rejetleri.

Islep shig`ariw menen baylanisli bolmag`an barliq qa`rejetlerge o`ndirislik emes qa`rejetleri dep ataladi. Olar quramina satiw menen baylanisli qa`rejetler, ilimiy tekseriw ha`m izertlew qa`rejetleri. Uliwma ha`m administrativlik-basqariw qa`rejetleri, basqariw qa`rejetleri, aling`an kredit ushin protsent to`lemleri ha`m basqa islep shig`ariw menen baylanisli bolmag`an qa`rejetler.



JUWMAQLAW HA`M USINISLAR

O`ndirislik xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerde o`nimlerdi o`ndiriwde o`ndirislik qa`rejetlerdi o`z waqtında esapqa alip bariw u`lken a`hmiyetke iye. Sebebi o`ndirislik qa`rejetler joba menen salistirilip ayirmashilig`i aniqlanip baradi. Bul ayirmashiliqlar o`ndirislik qa`rejetlerdin` u`nemlengeninen yamasa artiq jumsalga`nania derek beredi ha`m satiw bahasi menen o`ndirislik qa`rejetler arasinda pariqlar esaplanip satiwda ko`birek payda yamasa kemirek payda aliw mu`mkinshilikleri aniqlanadi. Izertlew jumisin ju`rgiziwimiz na`tiyjesinde «A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` o`ndirislik qa`rejetlerdin` jumsaliniwinin` esapqa aliniwin, olardin` schetlarda jaziliwin, o`nimlerdi satiw aling`an na`tiyjeler boyinsha mag`liwmatlardi ko`rip shiqtiq. Keyingi A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` ju`da` jeterli da`rejede isley almay atirg`anlig`i sezildi.

Biz A`mirbay Aydos» fermer xojalig`inin` o`nimlerdi o`ndiriwde o`ndirislik qa`rejetlerinin` esapqa aliniwin, olardin` jumsaliniw barisin izertley otirip xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerde jumislardi elede jetilistiriw boyinsha o`zimizdin` ilimiy tiykarlang`an tu`rdegi pikir ha`m usinislarmizdi atap o`tpekshimiz.

1). 2015-jili islep shig`arilg`an o`nimleri bir qansha kemeygen, sonliqtan ayirim o`ndirislik qa`rejetlerdin` mug`darida kemeygen. Al ayirim qa`rejetler yag`niy basqa ta`replerdin` ko`rsetken xizmetleri, amortizatsiya ha`m administrativlik shig`inlar o`tken jilg`a salistirg`anda ko`beygen. Bunin` sebebi texnikalardin` toziwi, basqa ta`reptin` xizmet tu`rlerinin` qimbatlawi sebep bolg`an. Sonin` ushin xojaliqta jan`a texnologiyalardi qollang`an halda o`ndiristi ken`eytiriwi lazim.

2). Xojaliqtin` aktivlerinin`, kapitallarinin` ha`m minnetlemelerdin` mug`dari ko`rip shig`ildi ha`m o`nimlerdin` o`tken jillardan kemeyiwi, tiykarg`i qurallardin` azayip ketiwi, debitorliq ha`m kreditorliq qarizlardin` ko`beyip ketiwi aniqlang`an. Bular ja`miyettin` xojaliq xizmetine keru ta`sirin tiygizetug`ini belgili. Sonin` ushin miynet o`nimdarlig`in asiriwdin` ilajlrrin ko`rip shig`iwi lazim.



3). 2015 jil ushin finans na`tiyjesin analizlengenimizde, o`tken jillarg`a salistirg`anda o`nimlerdi satiwdan kelip tu`sken puldin` mug`dari ko`beygen. Degen menen basqada qa`rejetlerdin` mug`darinin` ko`beyip ketiwi saldarinan o`tken jilg`a salistirg`anda taza payda ha`dden tis to`menlep ketken. Naq paydani ko`beytpey turip o`ndiristi rawajlandiriw mu`mkin emes.

4. Fermer xojalig`inda debitorliq qarizlari 2014 jilda 2015 jilg`a salistirmali 2622,4 min` swmg`a asqan. O`nim satiwdan aling`an taza tu`sim summasi say ra`wishte 348,1 min` swmg`a kemeygen. Bunnan kelip shiqqan halda debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 9,2 koeffitsientke kemeygen, debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri bolsa 85,13 ku`nge uzayg`an. Debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i pa`seygen, buni unamsiz bahalaw lazim. Fermer xojalig`i debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`in jaqsilaw sharalarin ko`riwi kerek.

5. Fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlari aylanis koeffitsienti 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali 2,9 koeffitsientke kemeygen, kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri bolsa 675,24 ku`nge uzayg`an. Fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i o`tken jilg`a salistirmali pa`seygen. Usi jag`dayg`a baha beriwimiz ushin kreditorliq qarizlarinin` qaysi faktorlar ta`sirinde pa`seygenligin aniqlag`animizda, satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi o`zgerisi na`tiyjesinde kreditorliq qarizlarinin` aylanisi 0,06 koeffitsientke asqan, kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 2,34 ku`nge qisqarg`an. Kreditorliq qarizlari summasinin` o`zgerisi na`tiyjesinde kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 2,96 koeffitsientke kemeygen, kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri 677,93 ku`nge uzayg`an. Demek, fermer xojalig`inda kreditorliq qarizlari aylaniwshan`lig`inin` pa`seyiwinde kreditorliq qarizlarinin` 9352,8 min` swmg`a asqanlig`i sebep bolg`an. Fermer xojalig`i basshilari xojaliqta to`lew intizamina a`mel qiliwdi ku`sheyittiriwleri ha`m kreditorliq qarizlarin kemeyttiriw ilajlarin ko`riwleri kerek.



6. Fermer xojalig`inin` taza paydasi 2014 jilda 397,6 min` swmdi qurag`an. 2015 jilda 216,3 min` swmdi qurag`an. Demek, taza payda kemeygen. Bul jag`daydi unamli bahalap bolmaydi. Xojaliqta taza paydani ko`beyittiriw ha`m o`zine tu`ser bahani pa`seyittiriw ilajlari ko`riliwi lazim. Paydaliliq da`rejesin sa`wlelendiriwshi tiykarg`i ko`rsetkishlerden biri bul rentabellik bolip esaplaandi. Xojaliqtin` rentabellik ko`rsetkishlerin esaplawda paydalanatug`in aktivler ha`m qarjilar dereklerinde 2015 jilda 2014 jilg`a salistirmali o`siw ju`z bergen. Bulardin` na`tiyjesinde 2015 jilda ko`pshilik rentabellik ko`rsetkishleri 2014 jilg`a salistirmali pa`seygen. Misal ushin, tiykarg`i qurallar rentabelligi 2015 jilda 4,2% ke, aylanba qarjilar rentabelligi 10,6 % ke, satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi rentabelligi 3,8 % ke, mal-mu`lk rentabelligi 5,4 % ke kemeygen.

Fermer xojalig`i satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasin kemeyttiriw ha`m o`nim satiwdan aling`an tu`sim summasin asiriw sharalarin ko`riwi kerek. Keri jag`dayda, fermer xojalig`i jaqin arada finansliq qiyinshiliqlarg`a dus keledi.

7. Fermer xojalig`inda o`nim o`ndiriw qa`rejetlerin tiykarinan to`mendegi qa`rejet statyaları boyinsha sarip-qa`rejetler qiling`an: materialliq qa`rejetler (tuximliq, to`gin, janilg`i maylaw materiallari ha`m o`simliklerdi qorg`aw qurallari), miynet haqi ha`m onnan ajiratpalar, tiykarg`i qurallar toziwi ha`m basqalar. 2015 jilda gruppalaniwi kem bolg`anin unamli bahalag`an halda xojaliqta joqaridag`i materialliq ha`m basqa resurslardan tejep-tergab paydalanilg`anlig`in aytip o`tiw mu`mkin.

Biz xojaliqtin` finans xojaliq xizmetinin` jaqsilaniwi ushin bildirilgen pikir ha`m usinislrimizdi xojaliqtin` esap sanaq jumislarinda, o`ndirisinde esapqa alsa, onda xojaliqtin` o`ndirislik xizmetinde bir qansha jetiskenlikler bolar edi degen niyettemiz.



PAYDALANILG`AN A`DEBIYATLAR DIZIMI

1. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat – engilmas kuch. – T.: “Ma`naviyat”, 2009.
2. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari / I.A.Karimov. – T: O`zbekiston, 2009. – 56 b.
3. . Karimov I.A. 2015 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2016 yilga mo`ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Maxkamasining majlisidagi ma`ruzasi// Xalq so`zi, 2016 yil
4. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. – Prezident Islom Karimovning O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo`shma majlisidagi ma`ruzasi // Xalq so`zi, 2010 yil 28 yanvar`.
5. Karimov I.A. O`zbekiston xalqiga yangi yil tabrigi. – “Xalq so`zi” gazetasi.
6. Karimov I.A. 2014 yil vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko`tariladigan yil bo`ldi O`zbekiston Respublikasi I.A.Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2014 yilda O`zbekistonning ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Maxkamasining majlisidagi ma`ruzasi// Xalq so`zi, 2014 yil 20 yanvar`, № 14 (5434).
7. Karimov I.A. Mamlakatimizda demoraktik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi- T.: O`zbekiston, 2010.
8. Karimov I.A. Demokratik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish – mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy mezonidir.–T.: 19.T. O`zbekiston, 2011.
9. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari. – T.: O`zbekiston, 2009.



10. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – T.: O`zbekiston, 2010.

11. Karimov I.A.«Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti» mavzusidagi xalqaro konferentsiyaning ochilish marosimidagi nutq // Xalq so`zi, 2014 yil 18 fevral`.

11. O`zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to`grisida"gi Qonuni - Toshkent, O`zbekiston 1996 y.

12. O`zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (Yangi tahriri). –T.: “Norma” MChJ, 2008.

13. O`zbekiston Respublikasi Qonuni «Fermar xo`jaligi to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasi Qonuniga o`zgartirishlar va qo`shimchalar kiritish haqida. O`zbekiston Respublikasi Qonunchilik to`plami 40-41 sonlar, 433-modda. 692-88-son. – T.: 2004.

14. Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va realizatsiya xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to`g`risida “NIZOM”ga muvofiq O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevralidagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

15. O`zbekiston Respublikasi Buxgalteriya Hisobining Milliy Standartlari O`zBAMA nashriyot-axborot Markazi. –T.: 2007yil

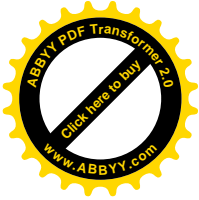
16. Bobojonov O, Jumaniyozov K. Moliyaviy hisob.-T.:Moliya nashriyoti, 2002.

17. Radjapov R., Do`smuratov R. Qishloq xo`jalik korxonalarida buxgalteriya hisobi. Nukus. “Bilim”, 1995

18. Sotivoldiev A.S. Zamonaviy buxgalteriya hisobi. 1,2,3-tomlar. –T.: “Moliya”, 2004.

19. Vahobov A.V., Ibrohimov A.T., Ishonqulov N.F. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. -T.: «Sharq» NMAK, 2005 yil.

20. Do`smuratov R.D., Mamadiyarov D.U. Qishloq xo`jaligida boshqaruv



hisobi: uslubiyot va amaliyot. -T.: «Moliya», 2008 yil.

21. Dusmuratov R.D. Masharipov O. Fermer xo`jaligida buxgalteriya hisobi va hisobotini tashkil etish. Toshkent – 2008 y.

22. Dusmuratov R.D. Audit asoslari. T.: “O`zbekiston milliy entsiklopediyasi”, 2003 y.

23. Do`smuratov R.D., Jo`raev B.M., Davletov I.R. Fermer xo`jaliklarida qo`llaniladigan dastlabki hujjatlar va ularni rasmiylashtirish bo`yicha uslubiy tavsiyalar. -T.: ToshDAU tahririyat – nashriyot bo`limi, 2010 yil.

24. Ibragimov A., Ochilov I., Qo`ziev I., Rizaev N., Moliyaviy va boshqaruv hisobi./O`quv qo`llanma. –T.: «8158S9D-M9L86A», 2008 yil.

25. Karimov A., Islomov F., Avloqulov A. Buxgalteriya hisobi. -T.: «Sharq»NMAK, 2004 yil.

26. Masharipov O., Masharipova N. Boshqaruv va ishlab chiqarish hisobi. -T.: 2001 yil.

27. Abdullaev A., Mo`ydinov E., Yusupova M., Soliev B., Rustamov H Moliyaviy hisob.-T.: “Fan va texnologiya” 2005 yil.

28. Ochilov I. Qurbonov J. Moliyaviy hisob. -T.: «8158s9d-m9l86a», 2007 yil.

29. Sotivoldiev A.S., Itkin Yu.M. Zamonaviy buxgalteriya hisobi 8-88 tom. O`zbekiston buxgalterlar va auditorlar Milliy Assotsiatsiyasi. –T.: 2002 yil.

30. Pardaev M.Q. Iqtisodiy tahlil. O`quv qo`llanma. 1-2 qism. -T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2001 yil.

31. Do`smuratov R.D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. «Yangiyo`l poligraf servis». 2007. - 320 b.

32. Internet saytlari:

1) Daydjest-jurnal «Fermer». www.chshb.ru

2) Fermer: selskoe xozyaystvo, selskoxozyaystvennoe oborudovaniya, texnika prodaj... www.selhoz.net.ru

3) University of Hawaii at Hilo – Agroecology and Environmental Qulaity Program www.uhh.hawaii.edu